

De Roteneezen

door

Dr. ALB. C. KRUYT

NEERLANDSCHE ERVENINGSMAN
GEGSTGEEST

L - 2 - 58.

*Overgedrukt uit het Tijdschrift van het Bataviaasch
Genootschap van Kunsten en Wetenschappen
(Deel LX, aflevering 3 en 4)*

UBU

PKB

1118

2

WELTEVREDEN
ALBRECHT & Co.
1921

Roti

B 5b

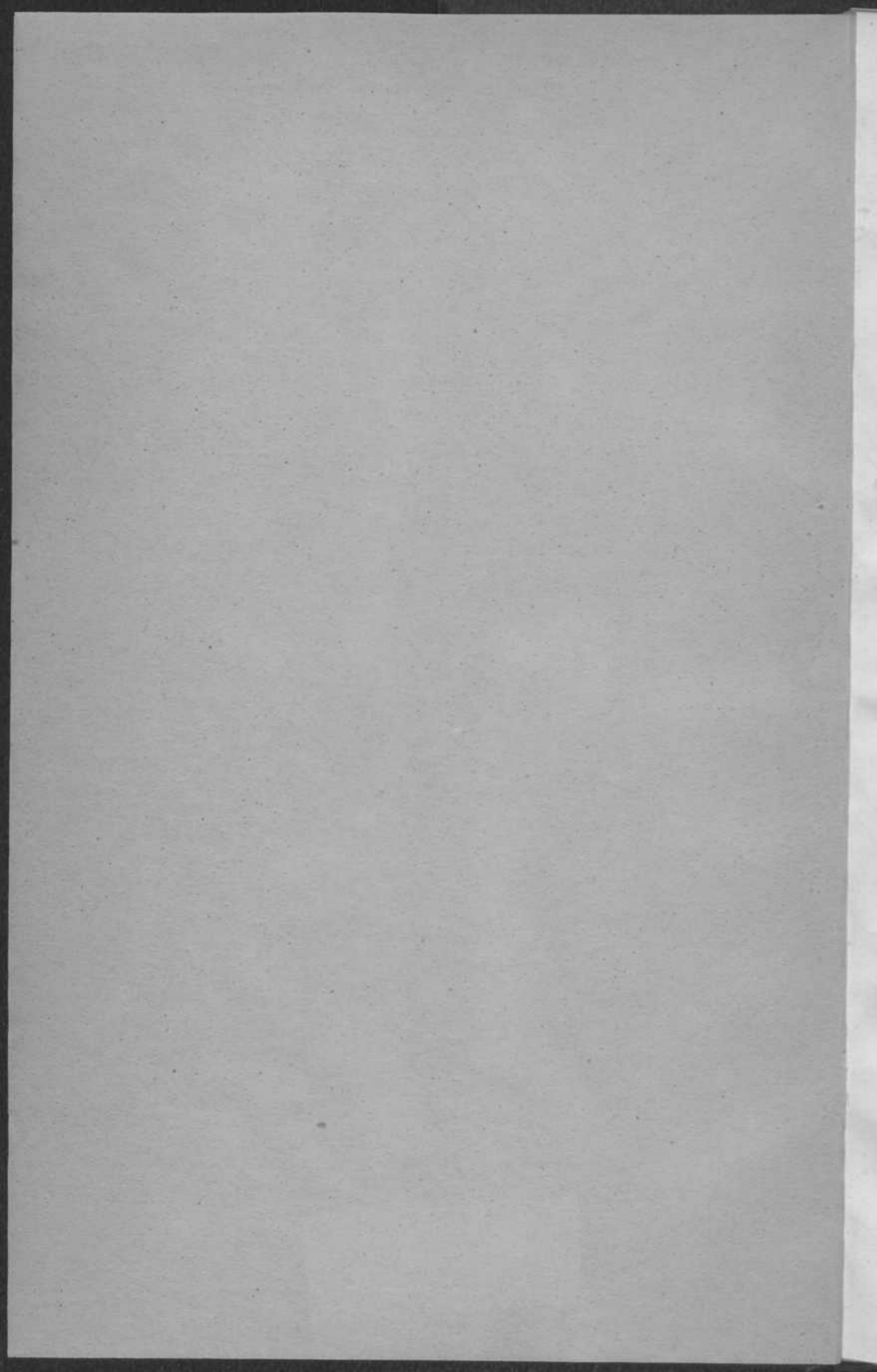
2

Bibl. Hendrik Kraemer Inst.

7110 011 4379

V-7/127

BIBLIOTHEEK

NEDERLANDSCHE ZENDINGSSCHOOL
OEGSTGEEST.

↳ - 7 - 127.

De Roteneezen

door

Dr. Alb. C. Kruyt.

Op mijn reis in den Timor-archipel was ik stellig van plan ook een bezoek aan het eiland Rote (Rotti) te brengen. Maar mijn onderzoek op Timor vereischte meer tijd, dan ik had gedacht noodig te zullen hebben, zoodat ik van mijn voornemen om naar Rote te gaan moest afzien. Ik vond ter hoofdplaatse Koepang echter een paar Roteneezen, die goed in hun adat bleken thuis te zijn. Zij waren bereid mij op mijne vragen naar vermogen te antwoorden, en zoo zijn wij dan eenige dagen te zamen geweest. Bij mijn onderzoek ging ik op dezelfde wijze te werk als ik dit overal gedaan had, en het hieronder volgende is het resultaat er van. Ik geef alleen wat ik van mijne zegslieden vernam, zonder nadere opgaaf van de overeenstemming en het verschil er van met reeds door anderen gepubliceerde gegevens van Rote. Ook onthoud ik mij voorloopig van het maken van gevolgtrekkingen uit het gehoorde. Dit zal ik voor later moeten bewaren, wanneer ik in een samenvattend werk hoop mede te deelen, wat ons deze gegevens leeren omtrent de verspreiding der volken over den Indischen Archipel, en de verschillende beschavingen, die op hen hebben ingewerkt.

De namen van mijn zegslieden zijn Michael Ngefak, godsdienstleeraar te Koepang, en Michiel Amalo, hulp-onderwijzer aan de Gouvernements lagere school op dezelfde plaats. Maar ook andere Roteneezen stelden belang in dit onderzoek. Zoo ontving ik een schrijven van een Gouvts. onderwijzer M. Rote genaamd, waarin hij mij mededeelde, hoe het eiland aan zijn naam gekomen is.

UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK UTRECHT

3918 4993

Deze naam dan zou stammen uit den tijd der Portugeezen. Toen dezen voor de eerste maal langs de kust van het eiland voeren, wisten zij er den naam niet van. Toen zij aan een plek kwamen, die hun geschikt toescheen om er het anker uit te werpen, deden zij dit; dit gebeurde te Landoe Sopalean, in het noordoosten van het eiland. Daar hadden ze ook de eerste aanraking met de bewoners. In dien tijd heerschte in die streek als radja het geslacht Rote. Toen de Portugeezen vroegen wie de vorst van dit land was, en zij den naam Rote als antwoord ontvingen, pasten zij dezen op het geheele eiland toe. Bij die gelegenheid schonken de vreemdelingen aan het hoofd een stok en een Portugeesche vlag als teekenen, dat zij dezen Rote als hoofd erkenden. De namen van de andere radja's, die toen mede door de Portugeezen zijn erkend, moeten in een grooten steen aan het strand van Sopalean ingebeiteld staan. In 1908 werden pasgenoemde teekenen van de Portugeesche occupatie van het eiland door het Ned. Indisch Gouvernement ingenomen.

Het volk der Roteneezen maakt één geheel uit; alleen vindt men dialectische verschillen in de taal van het Westen en die van het Oosten van het eiland welke verschillen ook telkens in dit opstel zullen worden vermeld, waar ze voorkomen. ¹⁾ Alleen in Dela en Oenale wordt een andere taal gesproken, daar de bewoners van die distrikten van Savoe afkomstig zouden zijn. Ook in gewoonten bestaan kleine verschillen tusschen Oost en West.

Prof. Jonker noemt negen dialecten en hij acht het Roteneesch het meest verwant met het Timoreesch. Het was ook hem bekend, zooals ik straks zal mededeelen, dat de Roteneezen beweren van Ceram afkomstig te zijn, maar Ceram is een zeer veeltalig eiland — men beweert dat er 35 talen worden gesproken. Ceramsche talen die dicht bij het Roteneesch zouden

¹⁾ Zie de Aanteekeningen aan het einde van dit artikel.

staan, zijn echter niet bekend. De Roteneesche groep in haar geheel is het naast met de Sawoe'sch-Soemba'sch-Bimaneesche groep verwant.

De bewoners van West Rote noemen zich *Sela soele dai Langa*, Sela soele van den zonsondergang; die van Oost Rote: *Sela soele dai Laka*, S.S. van den zonsopgang. Sela soele of Soeë moet Seran zijn. *) Van dit eiland zeggen de Roteneezen dat ze gekomen zijn, en dit feit is vastgelegd in een versje, dat nagenoeg iedere bewoner van dit eiland kent. Van Seran zouden deze emigranten op Kesar (Kisser) zijn gekomen, en vandaar op Midden-Timor, waar de Beloeneezen afstammelingen zouden zijn van enkele achtergeblevenen dezer landverhuizers. De overigen trokken verder langs de Noordkust van Timor tot ze zich op het eiland Rote vestigden. Volgens mijne zegslieden moet het Beloeneesch veel overeenstemming vertoonen met het Roteneesch. *)

*) Dr. H. F. C. ten Kate vermeldt in zijn „Verslag eener Reis in de Timorgroep en Polynesie”, bl. 224 — 225, ook deze legende. Naar aanleiding daarvan merkt hij op: „Dat die overlevering werkelijk gegrond is, meen ik om de volgende redenen. De schedelvorm der Rotineezen gelijk het meest op die der Beloneezen; het blaasroer trof ik in de Timorgroep slechts bij Beloneezen en Rotineezen aan, terwijl pijl en boog, op Timor althans, alleen bij de Beloneezen in gebruik, blijkbaar vroeger ook op Roti bekend zijn geweest, daar men er een naam voor heeft; boog is in het Rotineesch *kokooe ina*; pijl: *kokooe isik*. Ook gelijk het Rotineesche zwaard geheel op dat der Beloneezen. Iemand, een gewezen posthouder, die zoowel het Tetoem als het Rotineesch machtig was, verzekerde mij, dat beide talen vrij sterk op elkander geleken”. Ook zou de naam Bilba, een der voornaamste distrikten op Rote, naar Beloe op Timor wijzen. Bilba of Beloeba namelijk zou afgeleid zijn van Balcebalanga do Kailakoe, den naam waarmede in de overlevering Atapoepoe wordt bedoeld.

De Heer Ngefak deelde mij mede, dat de naam Bilba eerst aan de plaats is gegeven in den tijd van den Madjapahitschen oorlog, waarvan wordt verteld in het verhaal van Djangkor en Poesangga. Vroeger zou die plaats Kaitio do Halatake hebben geheeten; daarna ontving zij den naam van Pangodoea do Hilateloe, en

Volgens bovenbedoeld versje was het land onbewoond, toen de eerste immigranten daar aankwamen. Ze hebben zich toen over het geheele eiland verspreid; van deze landverhuizers zouden de geslachten of clans afstammen, waarin het Roteneesche volk verdeeld is. Ieder geslacht, *leo* of *bobongi*,³⁾ heeft zijn eigen stamvader, *ba'i*.⁴⁾ Soms vindt men in een groot distrikt wel 30 verschillende geslachten. Deze dragen meestal een anderen naam, dan dien van den voorvader, die er het aanzijn aan gegeven heeft, zoodat vermoed mag worden, dat de naam van het geslacht de woonplaats aangeeft, waar de stamvader verblijf hield. Oorspronkelijk toch bewoonde elke *leo* een afzonderlijke streek. Ook wordt niet altijd de naam van den Urheber van het geslacht als achternaam gebruikt. Dit was bijvoorbeeld wel het geval met den onderwijzer Amalo, die uit het geslacht Folatein is, welks stamvader Amalo was. Maar zijne vrouw heet Maria Daulima, uit het geslacht Hoeanoempoek, stamvader Koeenan. De godsdienstleeraar Michael Ngefak is van het geslacht Moemoek, stamvader Loede. Zijne vrouw heet Paulina Manafi, uit het geslacht Besitein, stamvader Besi.

In vroegere jaren droegen de kinderen als „van” de eigennaam van hun vader, zoodat deze bij iedere generatie veranderde. Toen er door Gouvernement en Zending meer orde hierin werd gebracht, koos men zich een vasten geslachtsnaam, waarvoor die van een der voorouders genomen werd; aan dien naam houden zich dan alle nakomelingen. Welken geslachtsnaam hij moge

daarna werd zij pas Beloeba genoemd, dat verbasterd is tot Bilba. Omtrent het ontstaan van dien naam wordt het volgende verteld: Toen de voorouders der Roteneezen Timor aandeden, noemden zij dat land Belo, dat „iets aandoen”, „ergens aangaan” beteekent. Te Bilba aangekomen, verjoegen ze de oorspronkelijke bewoners en namen hun plaats in. Eenigen tijd daarna verlieten eenigen hunner Rote, en keerden terug naar Timor; daarom noemden zij die plaats: Beloeba, dat zou moeten beteekenen: „de vrienden zijn weggegaan”.

dragen, iedere Rotenees weet van welke clan hij is, want bij het hier bestaande vaderrecht mag een man nimmer met een meisje uit zijn eigen geslacht huwen, al is de graad van bloedverwantschap tusschen die twee personen ook niet meer na te rekenen.

Een kind noemt zijn vader *ama*. Zijns vaders broer is zijn *ama tolanô*, zijns moeders broer zijn *tohôe* (Oost), of *to'o* (West). Vaders zuster is *te'o*; moeders zuster: *ina tolanô*. Den man van vaders zuster noemt hij *ama*, en de vrouw van vaders broer *ina*. De vrouw van moeders broer, en den man van moeders zuster beschouwt hij eigenlijk niet als zijn verwanten, maar alleen uit eerbied zal hij ze met *ama* en *ina* aanspreken. Den vader van vader en dien van moeder noemt hij *ba'i*, en de moeder van beiden noemt hij *bei*. De kinderen van zijn zoons en dochters zijn zijn *oepoe*.

Een man noemt zijn zuster *feto*, en een vrouw spreekt van haar broer als haar *sav*. Broers en zusters onderling spreken elkaar aan met *fadik* en *ka'a* (West) of *kaka* (Oost), waarmee jongeren en ouderen in leeftijd worden aangeduid. Zoons van broers en zusters zijn elkaars *tolanô*; dezen zelfden naam geven ook de dochters van broers en zusters elkaar onderling. Een man noemt de dochters van vaders broers en zusters ook *feto*. Eene vrouw noemt de kinderen van haar broers en zusters: *ana*.

Zoowel de man als de vrouw noemen hun schoonvader *aliama* (West), *kalaama* (Oost); hun schoonmoeder *alina* W, *kalaina* O. Iemand noemt zoowel zijn schoonzoon als zijn schoondochter *manafeu*; ⁵⁾ den broer van zijn vrouw *kela*; ⁶⁾ de jongere zuster van zijn vrouw *fadik*; haar oudere zuster *sau* ⁷⁾ *ka'a* W, *sau kaka* O. De man van zijns vrouws zuster is zijn *pala*, ⁸⁾ maar de vrouw van zijns vrouws broer rekent hij niet meer tot zijn familie te behooren.

Zooals reeds is opgemerkt, mogen lieden uit hetzelfde geslacht niet met elkaar huwen, zoodat een huwelijk

tusschen broers kinderen uitgesloten is. Een verbintenis tusschen de kinderen van twee zusters is geoorloofd, maar het liefst ziet men een huwelijk tusschen de kinderen van broer en van zuster; zulk een neef en nicht zijn elkaar *sau toeti talike* (of *kalike*); ⁹⁾ maar wanneer een van beide partijen de verbintenis niet wenscht, wordt het paar niet daartoe gedwongen. In zulk een geval wordt ook de gebruikelijke bruidschat betaald, zoodat zulk een huwelijk niet „goedkoop” uitkomt. Het komt er niet op aan of de man een zoon is van de broer of wel van de zuster.

Twee broers mogen met meisjes trouwen, die elkaars zusters zijn. Ook is het huwelijk van iemands zuster met den broer van zijn vrouw geoorloofd. Maar toch hebben velen bezwaar tegen zulk een huwelijk, omdat men het voelt als een „ruilen” van elkaars kinderen, en daarvoor zegt men is men beschaamd. Met twee zusters tegelijk gehuwd zijn kwam wel voor, maar zelden, omdat men daarover geminacht werd. Wanneer men zich na den dood van zijne vrouw met haar zuster verbond, werd hierin niets verkeerd gezien; ja, zulk een tweede huwelijk werd aanbevolen, omdat dan de kinderen uit den eersten echt op eene goede verzorging door hun tweede moeder konden rekenen.

Het leviraatshuwelijk, zoo vaak met vaderrechtelijke toestanden vereenigd, bestaat op Rote niet. Wel kan daar een man met de weduwe van zijn overleden broer huwen, maar dan betaalt hij opnieuw bruidschat voor haar, al is het bedrag daarvan, als zijnde voor een weduwe, minder dan dat voor een maagd.

Een huwelijk met zijn schoonmoeder of met de vrouw van zijn vader (niet de eigen moeder) is niet geoorloofd. Daartegenover komt het wel voor dat iemand huwt met de zuster van zijn schoonmoeder.

Ofschoon het op zichzelf streng verboden is, schijnt het nogal eens voorgekomen te zijn, dat broers en zusters huwelijksgemeenschap met elkaar hielden. De doodstraf

stond op zulke bloedschande niet, maar men verkeert in de stellige meening, dat zulk een paar menschen niet lang in het leven zal blijven: het door hen bedreven kwaad zal hen dooden. Ook de huwelijksgemeenschap tusschen twee lieden uit hetzelfde geslacht wordt als bloedschande beschouwd. Werd zulk een geval ruchtbaar, dan werd de man zwaar beboet; van deze boete ontvingen de ouders van de vrouw de helft, terwijl de andere helft aan den radja verviel. De vrouw werd beschouwd als onschuldig te zijn. Vervolgens werd het schuldige paar van elkaar gescheiden (dit schijnt zonder eenig ceremonieel te gaan, zooals andere volken gewend zijn om het kwade dat uit de bedreven bloedschande is voortgekomen, te vernietigen), en beide partijen zoo spoedig mogelijk uitgehuwelijkt.

Kwam een ziekte de bevolking teisteren na het ruchtbaar worden van een daad van bloedschande, dan werd deze als een gevolg daarvan beschouwd. Dan werd een offer gebracht aan de geesten, om de daad te verzoenen. Hiervoor wordt een varken, een geit of een kip geslacht (nimmer een hond), waarvan men oor en staart, of veeren (als het offerdier een hoen is) te zamen met ontbolsterde rijst aan de geesten (*nitoe*) aanbiedt, en hen aanroept. Daarna heeft een maaltijd plaats, waaraan ook de schuldigen deelnemen.

Aan den een of anderen vorst zijn de Roteneezen vóór de komst van de Portugeezen nimmer onderworpen geweest; zij leefden onder hun eigen hoofden, radja's, in een aantal rijkjes of landschappen. Die hoofden zijn geen afstammelingen van later geïmmigreerde vreemdelingen; het volk en zijn hoofden zijn van dezelfde afkomst; alleen door rijkdom, macht en persoonlijke eigenschappen werd vroeger iemand radja over een landstreek, en zoolang de familie waartoe hij behoorde rijkdom en aanzien had, werd een lid daarvan door het volk tot radja gekozen, wanneer de vorige titularis over-

leden was. Het behoefde niet altijd de zoon van den vorigen radja te zijn, die gekozen werd; het kon ook diens broer zijn. Raakte zulk een radja-familie in armoede, of verloor zij om andere redenen haar aanzien, dan koos het volk een persoon uit een andere familie als hun hoofd. Na de komst van het N. I. Gouvernement is dit anders geworden: toen werd vastgesteld uit welke families de radja's moeten worden gekozen; die families kunnen nu niet meer verarmen, of hun aanzien verliezen, omdat ze gesteund worden door de macht van dat Gouvernement.

Toen ik wederom op Celebes was teruggekeerd, ontving ik een schrijven van een mijner zegslieden, den Heer M. Ngefak, van den volgenden inhoud: „Er is nog een aangelegenheid, waarnaar U niet heeft gevraagd, maar waarover ik U toch wil inlichten, namelijk over de wijze waarop de Roteneezen hun hoofden en andere aanzienlijken eer bewijzen.

„Wanneer de Roteneezen in dit opzicht met andere volken worden vergeleken zegt men van hen, dat ze geen manieren kennen, en onbeleefd zijn. Maar in werkelijkheid zijn ze dit niet. De Roteneezen zijn niet gewend om voor hun aanzienlijken de sembah te maken of te buigen: ze zijn niet gewoon hun hoed af te nemen bij een ontmoeting, en ze zijn niet bevreesd om dicht bij hun hoofden te gaan zitten. Ook zijn ze niet gewend hun bestuurders te vleien, opdat dezen te hunnen gunste zullen beslissen. Ze toonen hun eerbied in hun woorden, in hun wijze van zitten en staan. Wanneer een Rotenees van zijn radja houdt, dan houdt hij van hem met zijn heele hart, en wanneer hij boos op hem is, tracht hij dit niet te verbergen.

„Wanneer men ons gedrag met dat der Timoreezen vergelijkt, zegt men dat dezen beleefd en wij onbeleefd zijn. Maar wanneer men dieper kijkt, ziet men dat de beleefdheid der Timoreezen vaak een van de lippen is,

terwijl hun hart met haat tegenover hun hoofden vervuld is”.

Dit schrijven is voor mijn onderzoek daarom van zooveel belang, omdat in de hier omschreven houding der menschen weer duidelijk aan het licht treedt, wat pas gezegd is, dat de Roteneezen nimmer veroveraars hebben gediend, vreemde radja's, die hun macht deden gelden. De Timoreezen hebben zulke vorsten in het hoofdengeslacht der Sonnabaits wel gekend.

Het geslacht, *leo*, van den radja van Bilba (een der voornaamste hoofden van Rote) is Talakoko; nu wordt ieder lid van dit geslacht, ook al is zijn bloedverwantschap met het regeerende huis niet meer na te rekenen, beschouwd als van betere afkomst te zijn dan de Roteneezen van andere geslachten in dat rijkje. Een jonkman acht het een bijzondere eer, wanneer hij een meisje uit de *leo* Talakoko kan huwen.

De radja's worden aangesproken met den titel van *Lamatoeak*, ¹⁰⁾ een naam waarmee ook God wordt aangeroepen. Overigens bestaan er geenerlei gewoonten in den omgang met den radja, waaruit zou kunnen blijken, dat men hem als een min of meer goddelijk persoon beschouwt; alleen worden de dagelijksche beleefdheidsvormen tegenover hem strenger in acht genomen, dan tegenover andere menschen. Vluchtte vroeger een doodslager of een overspeler in het huis van den radja, dan mocht hij niet meer worden gedood.

Bij dit democratische volk werd dan ook geen slavenstand gevonden; wel kwamen er slaven voor, maar dit waren lieden, die bij binnenlandsche oorlogen gevangen genomen waren, of die om de eene of andere reden door hun clengenooten naar een ander distrikt verkocht waren. Wanneer zulk een slaaf zich goed gedroeg, werd hij in de familie van zijn heer opgenomen, en dan werd hij gerekend te behooren tot de *leo* van zijn meester; dezelfde toestand dus, dien ik op Timor heb aangetroffen.

Als regel kan men aannemen, dat de ouders van een jongeling het meisje uitkiezen, waarmee hij zal huwen. Mocht hij zijn hart aan een ander hebben gegeven, dan kan hij zijn eigen wil wel doorzetten, en met zijn uitverkorene samen gaan leven, maar hij wordt dan door de zijnen niet meer als bloedverwant erkend, en hij behoeft niet meer op hun hulp of op een deel van de erfenis te rekenen. In zulk een geval woont de man bij zijn vrouw in, en tracht zelf den vereischten bruidschat bijeen te brengen.

Wordt de goede weg gevolgd, dan roepen de ouders van den jongeling de familie bijeen om over het aanzoek te beraadslagen; allen moeten in deze zaak gekend worden, want van allen wordt verwacht, dat zij zullen medehelpen om den niet geringen bruidschat bijeen te brengen. Is de zaak beslist, dan neemt men een rooden doek, *dela* genaamd, een uitheemsch weefsel, en daarin worden een oneven aantal pinang- en sirihvruchten, waaraan de steeltjes gelaten zijn, en verder 5 of 10 gulden aan geld gewikkeld. In plaats van het geld voegt men wel aan de vruchten een oneven aantal van de bekende *moeti salah* toe, gele of oranje kralen, die den vorm hebben van stukjes pijpesteel.

Met dit pak gaan drie of vijf ouden van dagen (twee vrouwen en een man, of 3 vrouwen en 2 mannen) naar het huis van het meisje. Deze afgezanten heeten eenvoudig *mana matane*, „die gaan vragen”. In de woning van het meisje is men op dit bezoek voorbereid. De „vragers” geven het pak over aan degenen, die hen opwachten; ze doen dit met een versje, waarin ze zeggen iemand te zoeken, die water en hout kan halen. De ouders van het meisje weten reeds om welke personen het gaat. Staat het voorstel hun niet aan, dan wordt het pak ongeopend teruggegeven, wederom met een versje, waarin aan de afgezanten wordt medegedeeld, dat er wel is waar „iemand is, maar dat deze niet in staat is water en hout te halen”. Of men geeft te kennen, dat er wel een vrucht

is, maar dat deze nog zoo jong is, dat de bloemblaadjes ervan nog niet zijn afgevallen. Soms wordt een afgeslagen aanzoek wel eens tot drie of viermaal herhaald, en dan gebeurt het ook wel eens dat de ouders van het meisje voor den aandrang bezwijken.

Valt het aanzoek in goede aarde, dan wordt voorloopig niets gezegd, maar uit de wijze waarop de afgezanten worden ontvangen en onthaald, kan dadelijk worden opgemaakt, hoe de zaken staan. Aan de „vragers” wordt medegedeeld, dat later bescheid zal worden gegeven, en als dezen vertrokken zijn, worden de familieleden bij elkaar geroepen om over het aanzoek te spreken. Is dit aangenomen, dan worden de aangeboden pinang- en sirihvruchten onder hen verdeeld.

Het groote punt waarover op deze vergadering gesproken wordt, is de grootte van den bruidschat, *beli*. Deze is zeer verschillend, omdat hij afhangt van het aantal *oema* of huizen, zooals men in het Oosten zegt. Men telt namelijk het aantal huizen, dat een deel van den bruidschat moet ontvangen. Het bedrag, dat iedere *oema* ontvangt, is niet even groot, maar dit hangt af van den graad van bloedverwantschap, waarin de bewoner daarvan tot de bruid staat, en van het bedrag, dat hij voor den bruidschat van den vader of van een broer van de bruid heeft bijgedragen. Er worden ook wel gefingeerde *oema*'s bijgeteld om den bruidschat hooger te maken. Als voorbeeld van den bruidschat van een gewoon Rotenees werd mij opgegeven, dat hij te betalen had: aan drie *oema*'s, elk f 5; aan vier of vijf *oema*'s elk f 25; aan drie *oema*'s elk f 35 — 40, en aan drie *oema*'s elk f 75—100.

In het Westen spreekt men niet van *oema*, maar van *ina*, „wifje”. Wanneer bijvoorbeeld de bruidschat opgegeven wordt 30 *ina* te bedragen, dan beteekent dit, dat de ouders van den bruidegom een som hebben op te brengen gelijkstaande met de waarde van 30 wifjesbuffels (*ina kapa*), of 30 wifjespaarden (*ina ndala*). Voor

de verdeling van dit bedrag zorgt de familie van de bruid zelf.

Is deze aangelegenheid geregeld, dan gaat men aan de ouders van den jongen man kennisgeven, dat de sirih-pinang is aangenomen. Dit heeft zonder versje plaats. Tevens wordt dan gevraagd, wanneer de ouders van den man de *tafa*, waarover straks, komen brengen. De familie van den man komt dan bijeen, en op deze vergadering wordt de bruidschat over de hoofden verdeeld. Een *oema* van een klein bedrag wordt gewoonlijk door een enkel persoon op zich genomen, maar het bijeenbrengen van een *oema*-bedrag van hoogere waarde wordt wel eens over drie personen verdeeld.

De verschillende plechtigheden, die tot de voltrekking van een huwelijk leiden, worden geopend met het brengen van de *tafa*. Dit is een zwaard, dat aan een zilveren ketting, *lilo*, hangt. Op den bepaalden dag gaat een vrouwelijk familielid van den bruidegom met dit zwaard over den schouder gehangen, en door velen gevolgd, naar de woning van het meisje. Bij de galerij gekomen, die lager ligt dan de vloer van de woning, en die den naam draagt van *oema dae*, „benedenhuis”, vanwaar de trap naar boven leidt, hangt de vrouw het zwaard aan een der huispalen op. De daar aanwezigen becritiseeren het voorwerp streng: is de ketting niet mooi genoeg, of het zwaard niet nieuw, dan wordt het geweigerd, en moet het gebrachte vervangen worden. Met het brengen van de *tafa* wordt te kennen gegeven, dat de bruidegom in het huis van zijn bruid gekomen is, en dat hij bereid is om alle werk, dat hem wordt opgedragen, op zich te nemen.

Van den bruidegom zelf merkt men echter nog niets, want van het oogenblik af, dat het huwelijksaanzoek gedaan is, vermijden de jongelui elkaars woning; mochten de ouders van haar aanstaande eens in haar huis komen, dan verbergt het meisje zich voor hen.

Een of twee dagen, nadat de *tafa* bezorgd is, heeft de tweede acte plaats: het brengen van den bruidschat of *beli*, waarbij de bruidegom niet tegenwoordig is. Dit brengen van den bruidschat gaat met groote feestelijkheid gepaard. Alle familieleden, vrienden en kennissen van beide partijen zijn dan bij elkaar, en dan ontstaat groote drukte en levendigheid bij het taxeeren van hetgeen als bruidschat wordt aangeboden. Want al drukt men deze in geldswaarde uit, voor een groot deel wordt hij vaak voldaan in sawahs, oude kostbare kralen, gouden versierselen en derg. Voor een oema van f 100.— wordt bijvoorbeeld een sawah aangeboden; maar de ontvangende partij taxeert den akker op slechts f 75.—; dan moet er iets bij gegeven worden om het bedrag vol te maken. Wanneer de partij van den man op haar stuk blijft staan, moet dit nu en dan aanleiding geven tot heftige tooneelen, die zelfs wel eens in formeele vechtpartijen ontaarden. Maar het einde is toch meestal dat de partij van den bruidegom toegeeft; want de *tafa* is nu eenmaal gebracht, en dus kan er van terugtrekken geen sprake meer zijn. Het laat zich denken, dat zulk een handel niet in één dag is afgelopen. Soms duurt het 2 à 3 weken voordat de zaak in orde is gebracht.

Eindelijk zal dan het huwelijk plaats hebben, en worden de jongelui bij elkaar gebracht; dit heet in het Oosten *makasoengoe*,¹¹⁾ in het Westen *songo loak*.¹²⁾ Bij deze gelegenheid heeft men in het Oosten de volgende gewoonte: Wanneer bijvoorbeeld de bruidschat uit 30 oema's bestaat, dan houdt de vader van de bruid 30 vrouwen gereed die den naam dragen van *tate inak*, vrienden van de bruid. Deze mogen zoowel getrouwd als ongehuwd zijn. De vader van den bruidegom wijst op dezelfde wijze 30 mannen aan, *tate tooe*, vrienden van den man.

Den dag voordat het *makasoengoe* plaats zal hebben, gaat de man naar de woning van zijn bruid om te helpen bij het slachten der dieren en het toebereiden

van het vleesch, bestemd voor den huwelijksmaaltijd; maar hij mag zijn aanstaande daarbij niet ontmoeten. Tegen het vallen van den avond is alles gereed. De „vrienden van de bruid” zijn elk voorzien van een welgevulde sirih-pinang-tasch, en een kokosdop (tegenwoordig een aarden kom), waarin reukwerk, gemaakt uit kokosvleesch, daoen mangkok en koentjoer, die samen zijn gestampt; daarmee zullen zij straks de lichamen van de „vrienden van den bruijom” insmeeren. Terwijl de gasten komen als het reeds geheel donker is geworden, verschijnen de 30 „vrienden” eerst een of twee uur later onder geleide van een oud man. Deze lieden naderen de woning van de bruid tot op eenigen afstand, blijven daar staan, schreeuwen en roepen: Ina! ama! (Moeder! vader!) Eene vrouw in dat huis antwoordt alleen met: O! (ja!) De „vrienden” vragen dan met een pantoen of zij binnen mogen gaan, maar als hun daartoe verlof is gegeven, maken zij daarvan geen gebruik, maar zij antwoorden weer met een versje, waarin zij zeggen, dat zij zich te gering en te klein achten om binnen te gaan. De menschen in huis moedigen hen daartoe aan, en dan verschijnen zij op het erf. Hier wachten hen de „vriendinnen van de bruid” op, die daartoe in de goot van het huis geschaard staan, en zoodra beide partijen elkaar hebben ontmoet, smeert iedere vrouw een man in met het bovengenoemde reukwerk.

Nu mogen de mannen naar binnen gaan; maar zoolang zij de ouders van de bruid niet hebben ontmoet, mogen zij niet gaan zitten. De vader of de moeder van de jonge vrouw heeft zich echter in huis verstopt, en nu gaan allen aan het zoeken. Het duurt soms heel lang voordat de verstopte gevonden is. Maar ook het meer genoemde zwaard (*tafa*) is verstopt, en moet door de mannen gezocht worden. Is ook dit te voorschijn gebracht, dan zetten de vrienden en vriendinnen zich paarsgewijs neer, en kauwen samen sirih-pinang. Die paren beruiken

elkaar, de man neemt de vrouw wel op zijn schoot, en zij eten gezamenlijk; zelfs de echtgenooten van de getrouwde vrouwen, die onder die „vriendinnen” mochten zijn, mogen zich hieraan niet ergeren. De bruid is gedurende deze bedrijven niet te zien, en de bruidegom houdt zich druk bezig met het bedienen der gasten.

In de woning is van te voren reeds een fraaie slaapbank gereed gemaakt. Deze heet *loa sina*, lett. Chineesche rustbank. Volgens een mijner zegslieden is dit bruidsbed zoo genoemd, omdat de Roteneezen de timmerkunst van Chineezen zouden hebben geleerd. Deze slaapplaats is omhangen met 3, 7 of 9 lagen Roteneesche doeken.

Na middernacht onttrekt de bruidegom zich aan zijn werk, en verwisselt van kleeven, waarna hij fraai uitgedoscht te voorschijn komt. Ook de bruid is in haar fraaiste plunje gekleed. Tot hare uitrusting behooren ook twee gordels: een om de borst, *talike laik* genaamd, en een om den buik, *talike daik* geheeten. Niemand buiten haar echtgenoot mag die gordels aanraken of zelfs zien. Laatstgenoemde buikband wordt gemaakt van zeven draden garen, die in elkaar worden gedraaid, en daarna met was ingewreven. Deze band wordt de bruid om het middel gebonden met 7 of 9 knopen, waarna deze weer dik met was worden bedekt, zoodat bijna niet te zien is, waar de uiteinden van den band zijn.

Wanneer beiden gereed zijn, brengt een priester, *manasongo*,¹³⁾ bruid en bruidegom bij den middelsten paal (*dii ina*, „moederpaal”) van de woning, waar een wan is neergelegd, waarop gekookte rijst en varkenslever. De priester roept nu de huisgoden aan, en daarna eet het jonge paar samen van het hun voorgezette voedsel.

Om een uur of drie in den morgen worden beiden in het bruidsbed gestopt, en op die plek moeten ze drie dagen doorbrengen. Daar eten en slapen ze: alleen om hunne behoeften te doen, mogen zij zich even naar buiten begeven, maar ze mogen daarbij met niemand spreken.

Zoodra beiden in het bruidsbed zijn, moet de bruidegom met beide handen de knopen van den buikband (*talike daik*) losmaken. Zoolang hem dit nog niet gelukt is, worden beiden nog niet als getrouwd paar beschouwd. Zoodra het hem gelukt is den band los te maken, wordt deze door de ouders van de bruid nauwkeurig bekeken: want wanneer het blijkt, dat de bruidegom bij het openen zijn tanden heeft gebruikt, of den band heeft gebroken, dan moet hij van f 25.— tot f 50.— boete betalen. Want, zegt men, deze man zal ontrouw worden en zijn vrouw weinig liefhebben.

Den dag volgende op het pas beschreven feest gaan de familieleden van den jongen man naar huis terug om alles in gereedheid te brengen voor de feestelijke ontvangst van de menschen, die het jonge paar naar hun woning zullen geleiden. Een groote maaltijd wordt aangericht, waarop de gasten van de zijde der vrouw worden onthaald. Wanneer dezen in optocht naar de woning van den jongen man trekken, nemen zij tegengeschenken mede, die in dieren bestaan. Voor iedere oema, waaruit de bruidschat heeft bestaan, wordt een beest gegeven. Voor een kleine oema (van f 5.—) een schaap, voor grootere een varken, voor de grootste een buffel of twee varkens. Deze dieren worden echter niet levend meegenomen, maar alle worden van te voren geslacht, de ingewanden worden er uit gehaald, en daarvoor in de plaats legt men een Roteneeschen doek. Deze heet *soele tene*, „de bedekking van de borst”. Verder moet bij elk dier een pot gekookte rijst zijn, die wordt toege-
dekt met de lever van het geslachte dier. Al dit vleesch wordt door tal van menschen naar het huis van den bruidegom gedragen.

Van de zijde van de familie des bruidegoms heeft niets bijzonders plaats. Alleen staat, wanneer de stoet aankomt, een oud man uit die familie gereed om de bruid aan de hand in huis te geleiden. Hij brengt haar naar den hoofdpaal, *dii ina*, in het midden van het huis,

drukt haar voorhoofd er tegen, en laat haar vervolgens met het lichaam een oogenblik tegen den paal leunen. Dan volgt de maaltijd, en hiermede zijn de plechtigheden aan de voltrekking van een huwelijk verbonden, afgelopen.

Gewoonlijk blijft de vrouw geruimen tijd in de woning van haar schoonouders, voordat de man in staat is zich een eigen huis te bouwen.

In het Westen wordt niet zoo'n uitgebreiden huwelijksadat gevonden als in het Oosten. Daar zijn geen vrouwen, die de mannelijke gasten met reukwerk inwrijven. Men neemt gezamenlijk deel aan een grooten maaltijd, waarbij de familieleden van den man alles moeten opeten wat hun wordt voorgezet. Indien eenigen hiertoe niet in staat zijn, mogen ze door de partij van de bruid worden beboet. Zoo iets geeft dan aanleiding tot veel vroolijkheid. Het samen eten van de wan en het verblijf in het bruidsbed heeft ook in het Westen plaats, alleen duurt dit laatste hier maar één dag.

Ook in het Westen wordt een groot deel van den bruidschat vergoed met dieren, die hier echter voor een deel niet van te voren worden geslacht: van de geslachte worden ook de ingewanden er niet uit verwijderd.

Het komt voor dat een Rotenees er een tweede vrouw bijneemt. Zijn eerste vrouw heet *sau oeloe*, „eerste of voornaamste vrouw”, en men spreekt haar wel aan met *ina oeloe*, „voornaamste moeder”. Gewoonlijk verzet de vrouw zich tegen een tweede huwelijk van haar man, wanneer zij merkt wat hij van plan is. Sommige mannen laten zich door zulk een tegenstand wel van hun plan weerhouden, maar anderen zetten hun wil door. Van een overhalen van de eerste vrouw met geschenken om haar te bewegen haar tegenstand in deze te laten varen, is geen sprake. Het is wel voorgekomen dat de eerste vrouw voor haar mededingster naar haar familie terugvluchtte, maar dan werd zij teruggebracht. De beide vrouwen leven samen in dezelfde woning, en dit

geeft gewoonlijk aanleiding tot veel getwist en gevecht. Maar dat zulk een geval aanleiding zou hebben gegeven tot moord, daarvan hadden mijn zegslieden nimmer gehoord.

Ofschoon het van Rote dus ten volle geldt, dat de man de vrouw koopt, zoo mag hij haar toch niet verhinderen om bij feestelijke gelegenheden, of wanneer haar ouders haar om andere redenen tot zich roepen, naar het ouderlijk huis te gaan. Mocht de man zoo iets weigeren, dan kan hij hiervoor worden beboet. Zelfs getrouwde kinderen kunnen door de ouders van de ouders van hun moeder worden geroepen om bij bijzondere gelegenheden te komen helpen.

De vertegenwoordiger van de familie van de vrouw is haar broer, die in het Oosten *tohoe*, in het Westen *to'o* heet. Bij een sterfgeval in de familie van zijn zuster moet hij aanwezig zijn, voordat met het maken van de kist en het delven van het graf begonnen kan worden. Bij de inwijding van de woning zijner zuster, bij feesten voor haar kinderen gegeven, en bij andere bijzondere gebeurtenissen in het gezin zijner zuster is zijn komst noodig. Bij het overlijden van vader of moeder geven de kinderen hun oom (den broer van hun moeder) een geldgeschenk van f 10 tot f 50.

Zoo nu en dan heeft er ook echtscheiding plaats. Kinderloosheid van de vrouw is op zichzelf geen reden daartoe. Meestal heeft een scheiding plaats, wanneer aan het licht is gekomen, dat de vrouw overspel gepleegd heeft. De heele bruidschat moet dan aan den man worden weergegeven, terwijl de overspeler beboet wordt met een som van f 50 tot f 100. Een enkele maal is het voorgekomen, dat de man zijn vrouw naar huis terugzond, maar dan ziet de man niet alleen niets van den bruidschat terug, maar hij is ook verplicht zijn vrouw te *mate'a*, „uit te rusten”. Hij geeft haar daartoe een slimoet en een kain, terwijl hij aan het hoofd, dat getuige is geweest van zijn huwelijk (men kan zeggen:

dat het huwelijk gesloten heeft), van *f* 5 tot *f* 25 moet geven.

Nu en dan gebeurt het ook, dat een echtpaar met wederzijdsch goedvinden scheiden wil. Dan is het de vrouw die den man behoort te *mate'a*, waartoe zij hem een of twee slimoets schenkt, en het hoofd een varken geeft. De bruidschat wordt dan niet teruggegeven, ook niet gedeeltelijk. In alle gevallen van echtscheiding blijven de kinderen bij den man. De moeder blijft echter ook rechten op de kinderen behouden, en de vader mag dezen niet verhinderen nu en dan eenigen tijd bij hun moeder te gaan doorbrengen. Zijn de kinderen nog zoo klein, dat zij de zorg van de moeder nog niet kunnen ontberen, dan neemt zij ze natuurlijk voorloopig mee.

Is haar man overleden, dan staat het de weduwe vrij naar haar familie terug te keeren; maar als zij kinderen heeft, doet zij dit gewoonlijk niet, omdat zij dezen dan zou moeten achterlaten.

Zoodra de vrouw zwanger is, moet zij enkele dingen in acht nemen. Zoo moet zij na het vallen van de duisternis niet meer buitenshuis gaan, want dan zou de *pontianak*, het „kraamvrouwenspook”, haar gemakkelijk kwaad kunnen doen, waardoor het kind op de eene of andere manier schade zou lijden. Ze mag niet meer paardrijden. Wat de reden van dit verbod is, wist men niet meer te zeggen; vermoedelijk heeft men vernomen of ondervonden, dat door paardrijden licht abortus ontstaat. Om de pas genoemde reden mag ze niet over een sawahdijkje heenstappen. De slimoet, die ze om het lijf draagt, mag ze zich niet om den hals hangen, omdat anders de navelstreng zich om den hals van het foetus zal leggen. Ze moet zich onthouden van het eten van visschen, die met den hengel gevangen zijn, omdat het te verwachten kind dan met een hazelip geboren zal worden; ook zal de bevalling zelf hierdoor heel moeilijk worden. Voor den aanstaanden vader is het

verboden om zich gedurende de zwangerschap van zijn vrouw het haar te laten snijden: zijn kind zou daardoor zonder haar op het hoofd ter wereld komen.

Wanneer een zwangere vrouw iets aan een ander vraagt, mag haar verzoek niet geweigerd worden. Zij zelve mag echter wel iets aan anderen weigeren.

Duurt de bevalling lang, en gaat het proces moeilijk, dan wordt ondersteld, dat dit komt omdat de vrouw eenig kwaad heeft gedaan. Bij dit „kwaad” wordt voornamelijk gedacht aan overspel, diefstal en overvragen voor iets, dat zij heeft verkocht. De barende wordt dan vermaand het bedreven kwaad te belijden (*po'a*). Heeft zij onder deze omstandigheden bekend overspel of diefstal gepleegd te hebben, dan wordt daarvan later geen werk gemaakt. Ook de aanstaande vader moet het kwaad, dat hij mocht hebben gedaan, bekennen. Dan gaat een priester met wat ontbolsterde rijst naar een vier-sprong van wegen, spreekt de nitoe's toe om het beleden kwaad weg te doen, en strooit de rijst in de richting, waarin de wegen loopen.

Soms ook noemt men bij een moeilijke bevalling de namen van bekende voorvaderen; want men gelooft, dat deze in kinderen herboren worden. Komt het kind spoedig na het noemen van een naam, dan twijfelt men er niet aan of het is de genoemde voorvader, die in dat kind herboren is, en dit ontvangt dan ook diens naam.

Sommige menschen beweren een medicijn te hebben, die zij de barende boven het hoofd houden. Door daarop dan te blazen, meenen zij het kind spoedig te voorschijn te kunnen doen komen.

Wijze vrouwen die bij de bevalling helpen, zeggen een kind in de dwarsligging te kunnen keeren. Tot het met de hand verwijderen van de placenta moeten ze ook in staat zijn.

Wordt een kind in de voetligging geboren, dan zal het een dapper mensch worden, of het zal zich later een groote kennis verwerven van medicijnen. Het zal ook

in staat zijn om dorens, kogels en andere voorwerpen, die in het lichaam gedrongen zijn, daaruit te verwijderen. Wordt een kind met den helm geboren, dan wordt dit vlies gedroogd en bewaard. Bij ernstige ziekten wordt het in water gelegd, en dit wordt aan den kranke te drinken gegeven. Een kind, dat dadelijk als het ter wereld komt, schreeuwt, zal lang leven. Hoe langer het duurt voordat de kleine schreeuwt, hoe korter zijn levensduur zal wezen. Een middel om een pas geborene aan het schreeuwen te krijgen, kenden mijn zegslieden niet.

Lijkt een kind sterk op vader of moeder, dan „eet” dit zijn ouder of andersom; m.a.w. dan zal òf de ouder òf het kind spoedig sterven. Zulk een kind wordt dan gewoonlijk aan een ander familielid ter opvoeding gegeven.

Tweelingen zijn over het geheel gewenscht. Toch zal men dingen vermijden te doen, waarvan men gelooft, dat de geboorte van een tweeling er het gevolg van zal zijn. Zoo zal een gehuwde vrouw nimmer aan elkaar gegroeide sirih- of pisangvruchten eten, of een pinangnoot met twee kernen gebruiken. Zijn de tweelingen van hetzelfde geslacht, dan denkt men, dat een er van spoedig zal sterven. Zijn ze van verschillend geslacht, dan zullen ze lang leven. De Rotenees kent in zulk een geval geenerlei vrees voor een bloedschendige verbintenis tusschen die twee; er worden dan ook geen pogingen gedaan om zoo iets te voorkomen, bijvoorbeeld door een der kinderen aan een ander ter opvoeding te geven.

De navelstreng wordt aan de zijde van het kind met wit garen afgebonden, waarna zij met een splinter van de *mila* (bamboesa longinodis) wordt doorgesneden, met een plankje als onderlegger. De wond wordt bespogen met gedroogde sirih en zout, die te zamen worden gekauwd om bloeding te voorkomen.

De placenta, *foeni*, wordt zonder bijvoeging van iets anders in een mandje gelegd, dat door een man in een

slendang wordt gedragen. Bij dit wegbrengen mag hij niet rechts of links kijken, en ook met niemand, die hij tegenkomt, praten. Bij een soort boom, *kai noenak*, gekomen, klimt hij er in, en hangt het mandje in een tak er van op.

Het pas geboren wicht wordt met warm water gewasschen, in lappen gewikkeld en dan op den vloer neergelegd, want een wieg kennen de Roteneezen niet. Voorloopig geeft men het kind wat lontarsuiker te drinken, met water aangelengd. Na een halven dag wordt het aan de borst gelegd. Als een goed middel om het zog op te wekken werd mij opgegeven het eten van kleine groene erwten (*katjang hidjau*) en karbouwen-vleesch. Een middel om de borsten te doen opdrogen is de tepel in te smeeren met groote zwarte mieren, die men daartoe eerst tusschen de vingers fijn wrijft. Wanneer men een kind wil spenen, strijkt men daartoe iets bitters op de tepel, of het kind wordt tijdelijk naar een andere woning overgebracht. Wordt een kind doodgeboren of sterft het spoedig na de geboorte, dan wordt hem geen moedermelk meegegeven in het graf; ook durft men een ander kind niet de borsten van de beroofde vrouw uit te laten zuigen, uit vrees, dat dit kind zal sterven, omdat het iets neemt, dat hem niet toekomt.

Vrouwemelk wordt als medicijn aangewend bij aandoeningen van het oog. Zoo wordt het ingedruppeld, wanneer men iets in het oog heeft gekregen. Voor oogontstekingen wordt moedermelk met kruiden gemengd als medicijn gebruikt.

Zeven dagen lang moet de kraamvrouw bij een der vuurhaarden, die men in ieder Roteneesch huis aantreft, blijven liggen, wanneer zij voor de eerste maal een kind ter wereld brengt; bij een volgende bevalling behoeft zij zich slechts vijf dagen te warmen; vooral de rug moet zij aan de hitte van het vuur blootstellen. Gedurende dien tijd wordt zij elken dag eenige malen met warm water gebaad. De haard, waarbij de kraam-

vrouw zich warmt, mag gedurende die zeven of vijf dagen alleen gebruikt worden om er rijstepap voor haar op te koken, en het water te warmen, waarmee zij gebaad wordt.

Na afloop van de bedoelde 7 of 5 dagen heeft een kleine plechtigheid plaats, die *matono bane*, „den pot toedekken” heet, n.l. den pot waarin het badwater warm wordt gemaakt. Bij die gelegenheid heeft geenerlei offer plaats: alleen wordt een schaap of een varken geslacht, waarvan een kleine maaltijd wordt aangericht, ten teeken, dat de vrouw van nu aan weer versch vleesch mag eten; want gedurende de periode van zich verwarmen mag zij alleen visch en vleesch in gedroogden staat nuttigen, altemaal met de bedoeling om de inwendige organen spoedig te doen „opdrogen” (herstellen).

Zeven dagen hierna heeft een groot feest plaats, dat *saoemasi* heet, en dat de bedoeling heeft, „om degenen die bij de bevalling eenige hulp hebben verleend, voor hun moeite te beloonen”. Vele familieleden komen dan te zamen, en drie of vier beesten worden geslacht. Het vleesch daarvan wordt verdeeld onder degenen, die bij de geboorte van het kind eenigen dienst hebben gepresteerd. Men houdt dan een gezamenlijken maaltijd.

Den daarop volgenden dag heeft het *ngeoe langa*, „het scheeren van het hoofdhaar” plaats. De kleine wordt daartoe mooi aangekleed, en met oude kralen en zilveren kettingen versierd. De moeder of de grootmoeder draagt het kind in een slimoet naar buiten, en dan wordt door een priester, *manasongo*, die tot de familie van de moeder behoort, met een mes een weinig haar boven het voorhoofd van de kleine afgeschoren. Dan brengt hij de ooren van de geslachte dieren, wat brandhout van den haard, waaraan de moeder zich heeft verwarmd, en de waaier waarmee het vuur is aangewakkerd, naar een viersprong van wegen. Daar legt hij een en ander neer, en verdrijft met zijn kunst de booze geesten, die het kind kwaad zouden kunnen doen. Het afgeschoren

hoofdhaar wordt boven op het dak geworpen, opdat het kind spoedig groot moge zijn. Na deze plechtigheid mag het kind vrij buitenshuis komen.

Ongeveer een maand later heeft de naamgeving plaats, dat *foi nadek*, „naamgeven” heet. Tot het bijwonen van deze plechtigheid worden niet alleen familieleden uitgenoodigd, maar ook vrienden en kennissen. En wanneer de ouders van den kleine het maar eenigszins doen kunnen, worden daarbij veel beesten geslacht. De ouders hebben onderling al vastgesteld, hoe hun kind zal heeten, maar die naam mag nog niet worden gebruikt. Een jongen wordt zoolang *tooe lasi*, „oude man” (in het Oosten) of *ta'e* (in het Westen) genoemd. Een meisje heet zoolang *ina lasi*, „oude moeder” O. of *fe'o* W.

Gesteld het kind zal Boelan heeten. Wanneer dan de voor deze gelegenheid bestemde dieren geslacht zijn, komt een oude vrouw naar het huis toeloopen, en roept: „Is Boelan er al?” Men antwoordt uit de woning: „Al”. Dan roept de oude vrouw weer: „He Boelan!” En men antwoordt: „O” (ja). Dan slaat men op gongen en het feest wordt gevierd met allerlei spelen, dansen en een grooten maaltijd. De ooren der geslachte dieren worden bij deze gelegenheid niet aan de gasten gegeven, en van eenig offer is geen sprake. / ee

Soms tracht men een gelukkigen naam voor het kind uit te vinden door het *lea te*, „het meten van de speer”, een wichelmethode, die in de heele Timorgroep gebruikelijk is. Men plaatst daartoe een speer met de punt tegen den wand of tegen een paal, en langs de schacht strekt men zijn vadem uit, waarbij de top van den rechter middenvinger den wand (den paal) raakt. De hand van den uitgestreken linkerarm omklemt dan de speer, opdat het lichaam niet naar rechts kan verschuiven. Dan wordt een naam genoemd, en nu tracht de wichelaar met den duim van de rechterhand den wand of den paal te raken, die hij te voren met den middelvinger heeft bereikt.

Gelukt hem dit dan is de naam goed. Gaat het niet dan wordt een andere naam genoemd, en de proef wordt herhaald.

Als men geen speer bij de hand heeft, vergenoegt men zich ook met het meten van den linker benedenarm met de hand door middel van den span van de rechterhand. De top van den rechter middelvinger wordt op dezelfde plek van de linkerhand geplaatst, en dan meet men drie span uit naar boven. Dadelijk daarop (zonder de rechterhand van den linkerarm te verwijderen) weer drie span naar beneden. Wanneer daarbij de toppen van de beide middelvingers weer op elkaar komen te liggen, beteekent dit een gunstig antwoord op de gestelde vraag.

Een ander middel om een naam uit te vinden is het volgende: Men houdt een leege kalebasflesch (*bongko*), waarin palmwijn wordt bewaard of vervoerd, in de hand en houdt deze zoo stil mogelijk. Nu noemt men een naam, en als de flesch daarbij begint te trillen, dan is die de geschikte naam. Anders wordt een tweeden en een derden genoemd.

Als een klein kind sukkelst met den afgang of wanneer het veel huilt, is dit een bewijs, dat het niet tevreden is met zijn naam, en dan zoekt men met de pas genoemde middelen een anderen voor hem. Ook bij ziekte wordt de naam veranderd. De ouders worden naar hun kind genoemd, dus: vader van NN, en moeder van NN.

Is de tijd van het tandenwisselen gekomen, dan worden de uitgevallen tanden van de onderkaak boven op het dak geworpen, en die van de bovenkaak in den grond begraven, met de bedoeling dat de eerste recht naar boven, en de laatste recht naar beneden zullen groeien.

De tanden van vele jongens en meisjes worden met een steen gevijld; dit gebeurt gewoonlijk tegen den tijd, dat ze gaan trouwen. Zoolang dit niet gebeurd is, wor-

den ze nog als kinderen beschouwd; ze zijn wel verantwoordelijk voor hun daden, maar men houdt nog geen rekening met wat ze zeggen. Er zijn toch een aantal jongelui, die zich de tanden niet laten korten, en de godsdienstonderwijzer Ngefak deelde mij mede, dat hij zijn vader meer dan eens heeft hooren zeggen, dat er vroeger veel minder jongelui zich de tanden lieten vijlen dan tegenwoordig. Men gelooft, dat zoodra dit gebeurd is, die persoon niet meer in lichaamslengte toeneemt. Gewoonlijk wordt er bij deze gelegenheid een dier geslacht, maar dit moet niet dienen als offer aan de geesten, doch alleen om den operateur van vleeschspijs te voorzien. Hij krijgt een der pooten van het dier en den kop.

De operatie geschiedt steeds in huis. Voordat daarmee wordt begonnen, wordt de steen samen met een halven gulden in een kom met water gelegd. Met dit water bevochtigt de operateur (ook vrouwen doen dit werk) gedurende zijn arbeid voortdurend zijn steen. Het geldstuk wordt het eigendom van den operateur.

Het besnijden heeft op twee wijzen plaats. Soms wordt de voorhuid tusschen een bamboetangetje geknepen, en het voorste gedeelte daarlangs afgesneden; dit heet *kada*.¹⁴⁾ Soms ook wordt de voorhuid tusschen een bamboetangetje gekneld en vastgebonden, zoodat deze ten laatste afvalt. Wanneer de patiënt moet urineeren, wordt het bamboetje een oogenblik losgemaakt. Dit proces duurt gewoonlijk zeven dagen; deze wijze heet *kabi*.¹⁵⁾

De besnijdenis gaat met geenerlei plechtigheid gepaard. Meermalen verrichten de jongens deze bewerking aan elkaar. Er moet ook een aantal jongens zijn, dat er zich niet aan wil onderwerpen.

Van jonge meisjes scheert men het hoofdhaar af op een pluk na, die op het hoofd blijft staan: zoodra de menstruatie intreedt, laat men al het haar groeien, als

teeken, dat zij den leeftijd bereikt hebben om aan vrouwen te denken. Jongens dragen een band van lontarblad om het voorhoofd, en tegen den tijd dat zij manbaar worden, verwisselen ze dezen met een eigengemaakt hoofddeksel.

Het is hier ook de plaats om iets te zeggen van het tatouereen op Rote. Dit heet *balatete*. Volgens mijne zegslieden zouden nog niet lang geleden driekwart der Roteneezen getatoueed zijn geweest, maar tegenwoordig wordt het veel minder gedaan. De teekening wordt voornamelijk op armen en beenen aangebracht; soms ook op de borst. De ouden vertellen, dat de zielen met deze tatouage-figuren hun eten in het hiernamaals koopten. Dit doodenvoedsel bestaat uit wurmen (die het lijk verteeren). Daarom wenschen kinderen van ongeveer vijftien jaar, die al iets van doodgaan beginnen te beseffen, dat hun lichaam zal worden getatoueed.

Er zijn personen die zichzelf helpen voor zoover het de beenen aangaat, maar gewoonlijk wordt het door een ander gedaan. Het zijn alleen vrouwen die deze kunst verstaan. Voor goede kennissen brengen ze voor hun diensten niets in rekening, maar anderen betalen loon, en wel in sirih, pinang en tabak.

De instrumenten bestaan uit een naald of een doren van een boom, die in het Roteneesch *ai saok* heet, en een plankje. Als verfstof gebruikt men het donkere sap van een zekere boomvrucht, die ik niet nader heb kunnen bepalen. Deze vrucht wordt boven een kokosdop uitgeperst. De naald of doren wordt telkens in dit vocht gedoopt, waarna de punt er van met het plankje zacht in de huid wordt geklopt; het sap blijft in de huidwond achter.

In den ouden tijd werden vooral sterren en dieren op armen en beenen geteekend; maar tegenwoordig ziet men ook schepen, prauwen, huizen en menschen afgebeeld. Velen prikken ook hun naam in de huid.

Wanneer iemand gestorven is, hetzij man of vrouw, wordt het lijk midden in de *oema langa*, het mannenvertrek of de algemeene huiskamer, in gestrekte houding op den rug gelegd, met het hoofd naar het Oosten. Het lijk wordt gewasschen door iemand van gelijke kunne als de overledene, waarna het van nette kleeren voorzien wordt; het haar wordt opgemaakt, maar de kam (*soea* O, *soeak* W) mag er niet in blijven zitten. Vroeger toch was het dragen van haarkammen door de mannen algemeen, zooals dit op Timor nog zoo is. Maar tegenwoordig dragen veel Roteneezen het haar kortgeknipt, zoodat kammen overbodig zijn geworden.

Het lijk wordt in vele inheemsche slimoets gewikkeld, maar het hoofd wordt vrij gelaten; in den mond van het lijk stopte men gekauwde sirih en tabak; aanzienlijken doet men ook wat goud in den mond. De doeken waarin de overledene gewikkeld wordt zijn geschenken, die door de familieleden worden aangebracht of gezonden; men noemt ze *sofik* of *napotik*.¹⁶⁾ De doeken die eigendom zijn van den overledene worden op een lijn gehangen, die in de nabijheid van het lijk wordt gespannen. Ook zijn gouden en zilveren sieraden worden op deze wijze tentcongesteld.

Is dit alles gereed, dan wordt het lijk bewaakt, *mete* O,¹⁷⁾ *be'e* W. Geldt het aanzienlijken, dan duurt het soms zeven dagen voordat de lijk-kist en het graf gemaakt zijn. Gewoonlijk zijn de familieleden niet eerder bijeen. Gedurende die dagen wordt er veel geweeklaagd, op gongen en trommen geslagen, er wordt in huis gedanst, en zangen worden aangeheven, waarin men aan zijn verlangen naar den overledene uitdrukking geeft. De nabestaanden zorgen dat er volop eten en drinken is, om de aanwezigen te voeden.

De weduwe of weduwnaar zit bij het lijk van haar (zijn) echtgenoot, en ze mag dit niet verlaten. Ze mag ook niet slapen zoolang het lijk boven aarde staat. Ze mag zich het haar niet kammen of olieën. Alleen spijzen

die in een andere woning dan het sterfhuis zijn bereid, mag ze nuttigen; het eten van rijst is voor haar niet verboden. Een bepaald weduwenkleed kent men niet, en rouwgebruiken worden, zoover ik heb kunnen nagaan, niet in acht genomen. Een mensch zou het niet in zijn hoofd krijgen over een lijk heen te stappen; ook moet worden opgepast, dat een hond of een kat er niet overheen springt. Het lijk zou zich dan plotseling oprichten, en iemand of iets beetpakken. En wat een doode heeft gegrepen, kan niet meer uit zijn handen worden losgemaakt. Een dier dat zoo iets gedaan heeft, moet onmiddellijk worden gedood.

Sterft iemand in den vreemde, dan wordt een deel van zijn haar afgesneden en naar zijn woning gebracht, waarvoor dan een soort feest wordt gevierd, *foea oeloe*, „haarfeest”. Van het hoofdhaar van iemand die tehuis sterft, wordt niets afgesneden.

In vroeger dagen werden de lijkkisten uitsluitend gemaakt van den stam van den lontarboom; deze kisten heeten *kopa toewa'* (opmerkelijk is, dat *kopa* ook „prauw” beteekent). Tegenwoordig ziet men veel kisten van planken, maar de oude *kopa toewa'* is nog overwegend in gebruik. In het Oosten neemt men daarbij nog in acht, dat voor het lijk van een man de stam van een mannelijken palm, *toewa' mane*, wordt genomen; deze boom draagt langwerpige vruchten. Het lijk van een vrouw wordt gelegd in een kist van een vrouwelijken boom, *toewa' feto*, die ronde vruchten heeft. De stam wordt daartoe op de lengte van den doode gehakt, en gespleten, waarna het merg er uit wordt gekapt; alleen aan de beide uiteinden laat men een wand van merg staan als afsluiting. In de eene helft van den boom wordt het lijk gelegd en de andere helft dient als deksel.

Het lijk wordt in gestrekte houding op den rug zoodanig in de kist gelegd, dat het hoofd bij de *pohon* of voet van den boom, waaruit zij is gemaakt, komt te

liggen. Zoodra dit gebeurd is, wordt de kist gedraaid, zoo dat het hoofd niet meer naar het Oosten maar naar het Westen komt te liggen. In deze richting wordt de overledene ook begraven. De in zijn doeken gewikkelde doode moet precies in de kist passen, want wanneer daarin ruimte overbleef, zou er spoedig weer iemand sterven. De kist wordt in huis gesloten, en het deksel wordt met drie of vijf banden met de kist samengebonden. Gebruikt men daarvoor houten pennen, dan behoeft men zich niet aan een bepaald getal te houden. De doode wordt met het hoofd vooruit uit de woning gebracht, maar buiten gekomen wordt de kist gewend, en brengt men den overledene verder met de beenen vooruit naar zijn graf.

Bij het graven van het graf worden geen voorschriften in acht genomen; er is ook niemand aangewezen, die met het delven een aanvang moet maken. Als de kist in het graf is geplaatst, wordt dit zonder meer met aarde dicht geworpen. Zij die het lijk zijn gaan begraven, nemen geenerlei maatregel in acht om te voorkomen, dat de ziel van den doode hen zal volgen. Zij moeten zich, als ze in het dorp zijn teruggekeerd, ook niet op de eene of andere wijze reinigen, maar ze gaan dadelijk het sterfhuis binnen.

Eerst op den dag volgende op dien van de begrafenis, omringt men het graf met een muur van op elkaar gestapelde steenen, waarvan de binnenruimte met aarde of met steenen wordt opgevuld. Helpen velen aan het bouwen van dit graf mede, dan wordt deze tombe soms bijna een meter hoog. De graven van aanzienlijken worden wel bepleisterd en met een zerk voorzien. Op het graf worden geen steenen overeind gezet; alleen wordt er een stok bij in den grond gestoken, en hieraan worden het eetgerei, het palmwijnvat en de sirihtasch van den overledene opgehangen (een sirihtasch voor mannen heet *tona*; een voor vrouwen *oli*, *O*, *ndoenak*, *W*). Dit opbouwen van een graf gaat met een klein feest

gepaard, dat in het O. *oe malini*, in het W. *oë makalini*, „koud water”, heet.

Gedurende drie dagen na de begrafenis gaat een vrouwelijk familielid daar 's morgens en 's avonds bij het graf eten koken, opdat de ziel van den doode, die nog niet uit het graf is gegaan, zich kan voeden. Op den derden dag heeft het *fai teloe* „derde dag” plaats. Aan den avond van dien dag doet de kookster voor de laatste maal haar werk bij het graf, en daar wordt dan in dien nacht een maaltijd aangericht. Ongeveer middernacht begeven eenige lieden zich naar het graf, en roepen den doode bij zijn naam. Wordt eenig fluitend geluid vernomen, dan is men tevreden, want dit is een teeken, dat de ziel het graf verlaten heeft. Men keert dan naar huis terug, en ondersteld wordt, dat de doodenziel ook daarheen gegaan is. Ook in het sterfhuis zelf wordt dan een feest gevierd, waarvan de maaltijd het hoofdmoment is.

Van nu af tot aan den negenden dag na zijn overlijden wordt den doode dagelijks eten voorgezet. Dit wordt daartoe op het rek, *talioe*, geplaatst, waarop borden, kommen en ander kook- en eetgerei worden bewaard. Na afloop van die negen dagen wordt weer een feest gevierd, dat *fai sio*, „de negen dagen”, heet. Bij deze gelegenheid worden weer alle familieleden bij elkaar geroepen, en vele dieren worden geslacht. Dit is het grootste van de reeks doodenfeesten. Ieder, die een geschenk (een doek) aan den doode bij diens overlijden heeft gegeven, wordt dan extra met vleesch bedacht. Het eigenaardige van dit vleeschgeschenk is, dat de huid van het dier er aan moet zitten; de dieren worden voor deze gelegenheid dus niet gevild.

Op dezen negenden dag wordt ook de doodenziel van de overlevenden door den priester, *manasongo*, gescheiden. Deze plechtigheid heet *nakafifinak*.¹⁸⁾ Hij heeft daartoe de ooren van een der offerdieren en wat ontbolsterde rijst voor zich liggen. Hij roept de weduwe

(den weduwnaar), de kinderen en naaste verwanten van den doode tot zich, en dan spreekt hij den overledene ongeveer op de volgende wijze toe „Gedurende deze negen dagen hebt ge samen met ons geleefd; we hebben daardoor niets kunnen uitvoeren; we zijn niet naar onze akkers kunnen gaan, en onze dagelijksche bezigheden hebben wij moeten laten loopen; ga nu naar uw eigen plaats, en schenk ons rust, voordeel en gezondheid”. Daarna gaan allen eten, en de weduwe (weduwnaar) gooit een weinig van het eten, dat voor den overledene bestemd en op een bord naast haar geplaatst is, weg, onverschillig in welke richting. Ook de priester werpt het oor van het offerdier weg, en strooit de rijst uit, waarna ondersteld wordt dat alle gemeenschap tusschen den doode en de nabestaanden verbroken is.

Wanneer later familieleden, die ver weg wonen, en die daardoor de begrafenis niet hebben kunnen bijwonen, de woonplaats van den overleden bloedverwant komen bezoeken, zullen ze niet nalaten wat sirih-pinang op het graf neer te leggen. Deden zij dit niet, dan zou hun eenig onheil treffen, of ze zouden ziek worden (*sale*, „ongelijk, berouw” Mal. Pol. *salah*).

Eertijds moesten de graven dicht bij het dorp zijn gemaakt; men begroef zelfs lijken onder het huis. In den lateren tijd is men ze verderweg gaan delven. De graven van gesneuvelden of van hen, die door een ongeluk plotseling om het leven zijn gekomen, worden niet verzorgd. Voor zulke lieden wordt ook geen feest gemaakt. Vrouwen die in het kraambed zijn overleden, worden op de gewone wijze ter aarde besteld; maar toch is men voor zulke dooden bang; ze zijn „warm”; het verband tusschen de ziel van zulk een doode en het kraamvrouwenspook (*pontianak*) is den Rotenees echter niet duidelijk.

Het lijkje van een doodgeboren kind wordt met bijzondere zorg behandeld; het wordt in wit katoen gewikkeld, en dan aan den voet van een *ngala ngiti-* (O), of *nggala*

nggötik- (W) plant ¹⁹⁾ begraven. Die plant stelt men zich voor als maagd, aan wier schoot men het kind toevertrouwt. Eenmaal in het jaar offert men binnenshuis witte rijst in een witte kom, en een witte kip aan dit kind, want hiervan verwacht men rijkdom en geluk.

Voor rijke lieden heeft na den dood nog een bijzondere plechtigheid plaats, vooral voor personen, die op een andere plaats zijn overleden, en wier lijk naar hun woning is gedragen. Dan komen eenige maanden na de begrafenis bloedverwanten en vrienden van den overledene weer te zamen om een steenhoop te maken op den weg, waarlangs de doode is gebracht. Deze steenhoop heet *toetoes* of *toetoë*, dat „zitplaats” beteekent. In de zangen wordt dit woord gebruikt in den zin van „herinnering”. De steenen worden op elkaar gestapeld in den vorm van een cylinder of afgeknotte kegel. Men doet dit steeds onder een grooten boom, en als deze niet aanwezig is, plant men er een bij den *toetoes*. Men zegt dit te doen, opdat de ziel van den overledene zich op dien hoop zal neerzetten om van zijn omzwervingen uit te rusten. Anderen zien er alleen een herinneringsteecken in, opdat de kinderen en kleinkinderen van den overledene een voorbeeld aan hem zullen nemen en zij zullen trachten even knap, dapper en rijk te worden als deze.

Voor geringe lieden wordt geen *toetoes* gemaakt, want bij de oprichting er van wordt een groot feest gegeven, waarbij tientallen beesten het leven laten. Bij dit feest zingt men:

Longo toetoe batoena, tao ela Latoe Longo;
ma Enga lalae limana, tao ela Enga Limo.

In dit vers stellen Longo en Enga de vaders voor, die hun voorbeeld aan hun zoons Latoe en Limo achterlaten.

Uit de bovenstaande mededeelingen blijkt reeds, dat de Rotenees zich voorstelt, dat de ziel van den overledene voorloopig een dag of drie in het graf blijft, en dat zij daarna naar het sterfhuis wordt overgebracht.

Men neemt daarbij geen steentje of iets dergelijks als belichaming van de ziel mee, zooals in andere streken van den Timor-archipel wel het geval is; maar wanneer men thuis gekomen een vlieg of kapel ziet vliegen, of een sprinkhaan opmerkt, maakt men zich wijs, dat dit de geroepen ziel is. Waar zij blijft, wanneer de priester den band met de nabestaanden heeft verbroken, wist men niet te zeggen. Men zegt wel, dat de zielen naar het Westen gaan, maar van een zielenstad is niets bekend. Men roept de *nitoe* (zielen) aan, waar men wil, en gewoonlijk draagt men hun op eenige bede aan hoogere geesten over te brengen. Ze zijn dus, evenals op Timor, min of meer de tusschenpersonen tusschen menschen en goden.

Bij de zielen van afgestorvenen onderscheidt men twee soorten: *nitoe oema*, „zielen in huis”, de zielen van hen die pas overleden zijn, en die naar de aanwijzing *oema* in het sterfhuis verblijf houden, en de *nitoe dea*, „zielen buitenshuis”, de zielen die inmiddels al tot een soort goden zijn geworden; deze houden zich op verschillende plaatsen op. Ze worden ook wel *nitoe moela* ²⁰⁾ genoemd, en wanneer dit laatste woord hier „begin” of „oorsprong” beteekent, dan zou men onder de tweede categorie van zielen die der stamvaders moeten verstaan.

Zooals reeds is opgemerkt kent men geen zielenverblijf; ook van een onderwereld heeft de Rotenees niet gehoord. Wel bestaat er in de zee een geestenrijk met een eigen radja, Mane toea lioen, en zijn rijksbestuurder, Danga lenek sain, maar hierheen gaan geen zielen van afgestorvenen.

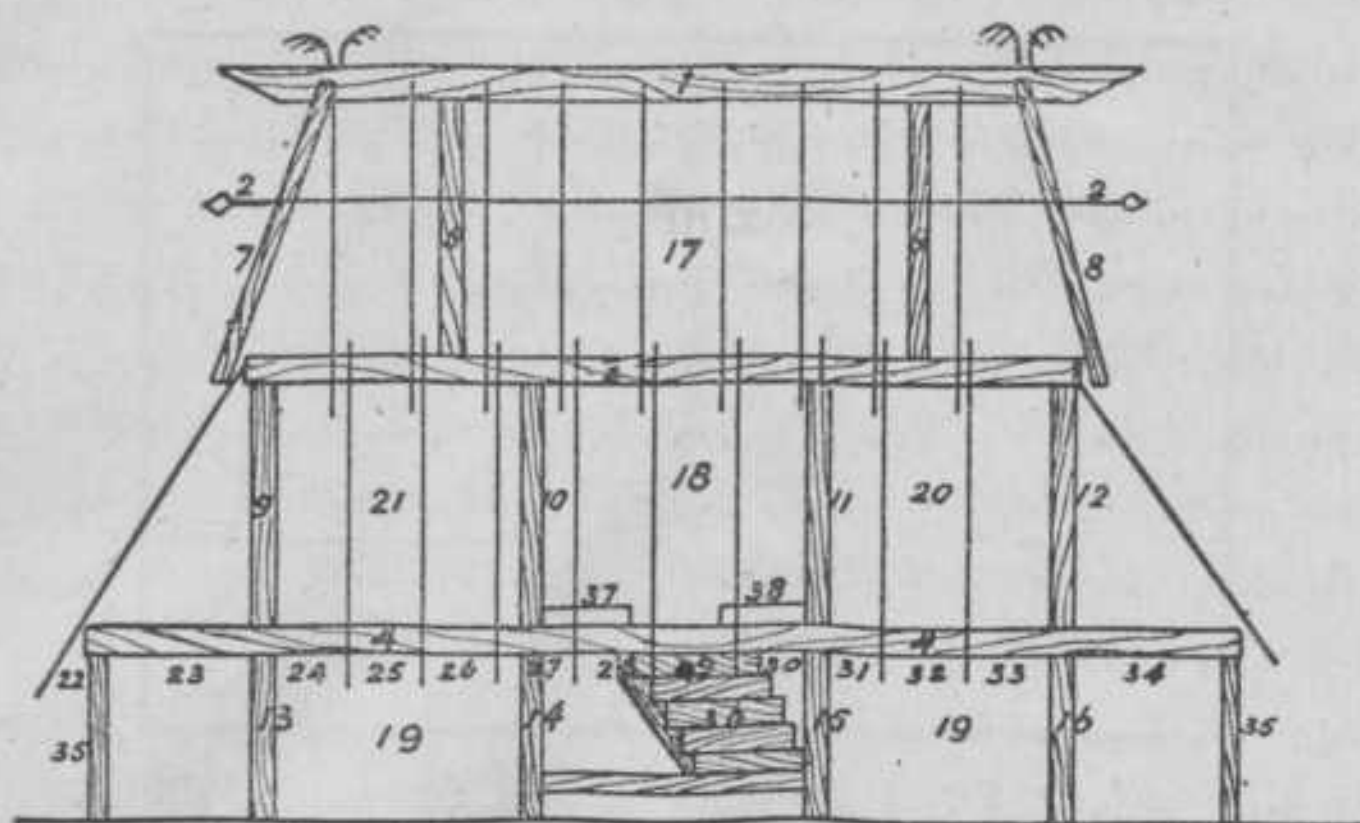
De zielen van hen die in den strijd zijn gesneuveld, en die door een ongeval om het leven zijn gekomen, veranderen in booze geesten, die de menschen aan het schrikken maken, en op andere wijzen kwellen.

Het pantheon der Roteneezen is weinig ontwikkeld. Als hoogsten god kent men Ledo no Boelan, zon en maan, die steeds te zamen worden genoemd. Alle andere gees-

ten en goden, die hier en daar vereerd worden, en die geen naam dragen, worden beschouwd als kinderen van dien hoogsten god. Zoo zijn er oorlogsgeesten, ziektegeesten, enz., die op hun tijd worden aangeropen met een offer, meestal door tusschenkomst van de zielen der afgestorvenen, zooals boven reeds is meegedeeld. Een door velen te zamen gebracht offer, een stam-offerfeest dus, aan Ledo no Boelan komt niet voor. Wel wordt zulk een algemeen offerfeest gevierd ter eere van Lakamola.²¹⁾ Deze is echter een mensch geweest, over wien beneden meer, wanneer wij over den landbouw zullen spreken. De offers aan zon, maan en sterren kunnen op alle plaatsen worden gebracht. Aan Ledo offert men „roode” buffels, bruine hoenders, dito varkens en geiten. Deze kleur moet dapperheid aanduiden. Aan Boelan biedt men zwarte dieren aan, terwijl witte voor de sterren bestemd zijn.

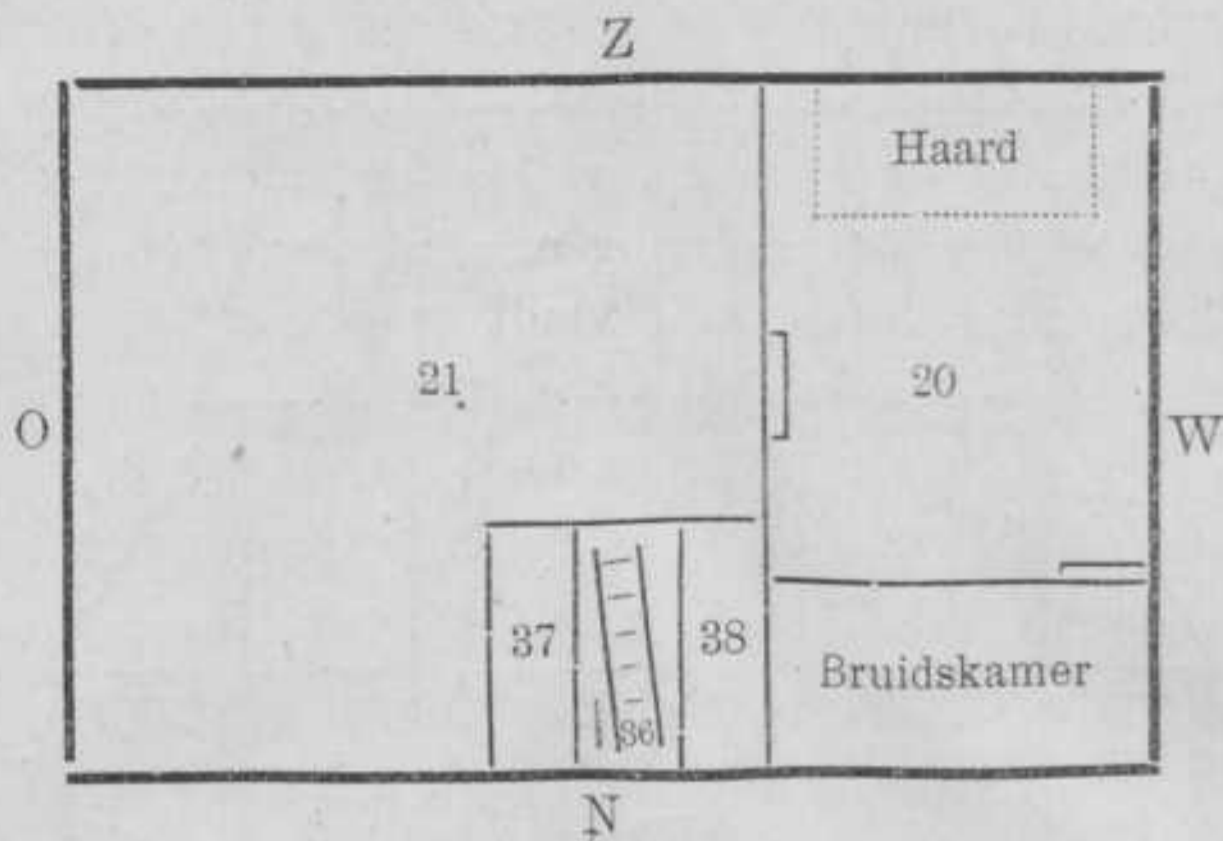
Een persoon die bij de vereering der Roteneezen van hoogere machten nog een rol speelt, is de Dae langak, de eigenaar of heer van den grond. Met deze wordt bedoeld de eerste ontginner van het dorp. Hij wordt nog vaak aangeropen bij voorkomende rechtszaken in het dorp.

Wanneer men in moeite zit, of men heeft eenig voordeel behaald, dan bedenkt men vaak de sterren met een offer. Helpt dit niet, dan wendt men zich tot andere geesten; gewoonlijk zoekt men daarvoor aanwijzingen in den droom. Maar het meest richt men zich tot de *nitoe* omdat de eerste gedachte, die bij een ongeval of bij tegenspoed bij de menschen opkomt, is, dat een voorvader vertoord is over eenige overtreding van of eenig verzuim in den adat, en daarvoor de menschen straft. Naast deze *nitoe's* spelen andere geesten een mindere rol in het leven der Roteneezen.

Teekening van een Roteneesch huis door M. Ngefak.

1. Nokbedekking, *oema tohak*. 2. *Letemanoen*, een lat waarop de kippen zich 's nachts neerzetten. 3. *Papaoe inana*, groote zijbalk van het huis. 4. *Papaoe anana*, groote vloerbalk. 5, 6. *Dii tohak*, stijlen die de nok dragen. 7, 8. *Bahanik*, de planken die de uiteinden van het dak bedekken. 9—12. *Dii papaoe inana*, de palen die de zolderbalken dragen. 13—16. *Dii papaoe anana*, de palen die de vloerbalken dragen. 17. *Oema hoehoeloe lain*, de zolderruimte. 18. *Oema lain*, de woonruimte. 19. *Oema dae* (*dae*, „grond, aarde”), ruimte onder de woning. 20. *Oema dale*, woonruimte voor de vrouwen. 21. *Oema deak*, woonruimte voor de mannen. 22. *Nitoe mon*, de weg der geesten. 23. Weg voor varkens. 24. Weg voor geiten en schapen. 25. Weg der mannen. 26. Weg der paarden en karbouwen. 27. Weg waardoor het geluk binnenkomt. 28. De hoofdingang van de woning. 29. Weg waardoor het geluk (de voorspoed) de woning verlaat. 30. Weg voor Lakamola. 31. Weg voor de vrouwen. 32. Weg voor de kinderen. 33. Weg voor de mannen. 34. Weg voor de voorouders. 35. Hulppaal. 36. *Hedahoe*, trap. 37. *Sosoi doelao*, en 38. *Sosoi moeli*, twee vloertjes aan beide zijden van de trap, waarop men zich neerzet om samen te praten.

Plattegrond van de woonruimte in een Roteneesche woning, door M. Ngefak. De daarin geplaatste cijfers correspondeeren met die van de vorige teekening.

20. *Oema dale*, O, *oema dalek*, W, (*dalek*, „binnen, binnendeel”), woonruimte voor de vrouwen. 21. *Oema deak* of *oema langak*, (*langak*, „hoofd, voornaamste”) woonruimte voor de mannen; 36. *Hedahoe*, trap. 37. *Sosoi doelao*, en 38. *Sosoi moeli* (in het Oosten, in het Westen heeten de beide *sosoi: bafa*), de vloertjes aan beide zijden van de trap, waarop men zit te praten, gewoonlijk met de beenen afhangende in de trapruimte.

Zooals uit den plattegrond blijkt, ligt het huis met den hoofdingang naar het Noorden. De Roteneesche woning is in twee groote deelen verdeeld: de oostelijke helft is voor de mannelijk leden van het gezin bestemd, de *oema deak* of *oema langak*. Zoodra de zonen des huizes het hakmes aanbinden en de sirih-pinang-tasch omhangen, dus op den leeftijd van ongeveer 14 jaar, nemen ze hier hun vast verblijf. In deze ruimte mogen de vrouwen overdag zitten, en allerlei werk doen; maar 's nachts zijn ze in haar eigen afdeeling, die aan den Westkant is gelegen, de *oema dale*, O, of *oema dalek*, W. Daar mag alleen de heer des huizes binnen gaan, en andere mannen mogen dit vertrek alleen betreden als

ze daartoe toestemming hebben gekregen van den huisvader. Toch slaapt de eigenaar van de woning meestal op de *sosoi*, de naast de trap gebouwde vloertjes. Alleen als hij zich niet wel voelt, brengt hij den nacht in het vrouwenverblijf door. Daar vindt men ook den haard, *la'o*, en nog een klein kamertje, dat den naam draagt van *manao*, wat kan worden overgezet met „bruidskamer”, omdat hierin het jonge paar de eerste dagen van hun huwelijk doorbrengt, zooals boven reeds is medegedeeld. Dit kamertje moet echter een uitvinding van lateren tijd zijn.

Wanneer men een huis wil gaan bouwen, moet men zich eerst overtuigen of de plek, waar men dit zal doen, goed is, opdat de bewoners van dat huis later niet met allerlei kwalen en ongelukken te worstelen zullen hebben. Om dit te weten te komen heeft men verschillende middelen. Een daarvan is, dat men om de gewenschte plek een touw spant. Midden in die ruimte plant men een stuk van den wilden wingerd (*kate lasi*, O, *ates*, W). Het snijvlak bovenop bestrijkt men met kalk, waarna Nengo Dae, de aardgeest, wordt aangeropen, en aan hem wordt gevraagd om aan te toonen of men daar mag bouwen of niet. Dit doet men tegen het vallen van den avond. Den volgenden morgen gaat men kijken wat met de kalk is gebeurd: is alles zwart geworden, dan is de plek niet goed, en men zoekt een andere. Is slechts een gedeelte er van zwart geworden, dan wordt het afgebakende terrein wat verplaatst naar den kant toe waar de kalk wit is gebleven. Vertoonen zich geen zwarte plekken op de kalk, dan kan men daar gerust gaan bouwen.

Een ander middel om de geschiktheid van den bodem te bepalen is het volgende: men zet daar een kokosdop neer met wat zout er in; is dit den volgenden morgen vloeibaar geworden, dan blijkt die plaats ongeschikt te zijn.

Is deze aangelegenheid in orde, dan roept men een bouwmeester, een *loloë ina* (*loloë*: timmerman; *ina* = moeder, voornaamste), iemand die precies weet hoe een woning in elkaar gezet moet worden, want als dit niet naar den regel gaat, dan komt daaruit weer onheil voort. Aan dezen voorman worden meest een twintigtal werklieden, *loloë*, toegevoegd. Het groote houtwerk wordt dan onder deze lieden verdeeld; ieder moet bijvoorbeeld zorgen voor een paal en een zwaren balk. Is dit afgesproken, dan wordt een maaltijd voor hen aangericht, die den naam draagt van *nakokona loloë*, „de timmerlieden te voorschijn brengen”. Daarbij wordt een varken geslacht, maar een offer aan eenigen geest wordt niet gebracht. Nu bepaalt de werkbaas op welken dag met het werk een aanvang zal worden gemaakt. Op dien dag wordt weer een maaltijd bereid, die *nakokona taka fela*, „het te voorschijn brengen van bijl en hakmes” heet. Van het varken dat daarbij geslacht wordt, worden de ooren met wat ontbolsterde rijst aan de werktuigen geofferd, opdat deze scherp zullen blijven, en geen verwondingen zullen aanbrengen of ongelukken veroorzaken. Dit offer wordt ergens neergelegd, want het gereedschap is voorloopig in huis achtergelaten.

Daarna gaan de werklieden geregeld aan den arbeid. Degeen die de opdracht tot het bouwen gegeven heeft, zorgt iederen dag voor hun voedsel. Wanneer de balken zullen worden gemaakt, moet er weer een dier het leven laten, want de *papaoë ina* en de *papaoë ana*, de vier balken boven en de vier beneden worden van groote beteekenis geacht. Vooral bij het aanmaken van den *oema toka* of nokbalk wordt bij aanzienlijken erg uitgehaald, en meestal slacht men daarbij een buffel.

Niet alle hout mag voor den huisbouw worden genomen. Wanneer er bijvoorbeeld in den bast van een boom een doode plek is, moet deze er zorgvuldig worden uitgehakt, want in zulke plekken verschuilen zich gaarne ziekten. Wanneer in een balk op een verkeerde plaats

een gat is gebeiteld, of zich van nature een gat bevindt, mag dit niet dichtgemaakt worden, anders zou de eigenaar van de woning inwendig wonden krijgen. Wil men zulk een gat toch voor het oog verbergen, dan moet men er eerst een geldstuk of zilveren ring in doen. De balken moeten met het benedeneind (met het uiteinde, dat bij den voet van den boom gelegen was) naar het Noorden of naar het Oosten worden gelegd. Is men genoodzaakt een krommen paal te gebruiken, dan moet worden gezorgd, dat de kromming naar binnen gericht wordt; want werd zij geplaatst met de bult buitenwaarts, dan zou daardoor alle geluk van het huis worden geweerd.

In het bijzonder moet ook op het binden worden gelet. Zoo moeten de daksparren op het gebindte worden gebonden met de *henge kofa*, „het prauw-bindsel”, dit is niet kruiselings over beide houten heen, maar rechthoekig er overheen. De uiteinden der banden mag men niet laten hangen, maar deze moeten onder het overige bindsel worden gestoken, omdat de eigenaar anders allerlei dingen zal ervaren, die zijn ergernis wekken. De eene band mag ook niet op den anderen liggen, maar de omwikkelingen moeten naast elkaar gelegd worden, anders zou de eigenaar „kort van gedachte” worden; hij zou dan spoedig driftig en boos over iets worden. Men mag de bindsels ook kruisgewijs aanleggen (dit heet *nganga*), maar dan moet ook alles aan de woning op deze wijze gebonden worden. *Feo* noemt men het binden, wanneer dit wel schuin over de twee stukken hout wordt aangelegd, maar in één richting, niet kruiselings.

Zijn de voornaamste houtwerken gereed en ter plaatse gebracht, dan heeft het *lole oema* plaats, het uitmeten van de plek waar de woning moet komen te staan. Op dienzelfden dag worden ook de gaten voor de palen gegraven, waarbij weer een dier geslacht wordt. Het aantal palen van een woning varieert gewoonlijk van vier

tot negen. De grootste huizen worden door 20 palen gedragen. De voornaamste paal, de *dii ina*, is die, welke in den zuidoosthoek van het huis staat. Wanneer deze geplant wordt, legt men er onder: een varkensoor, een pinangtros, twee jonge kokosnoten en sirih. Wanneer alle palen in de gaten staan, begint men met die in den noordoosthoek vast te stampen, en vervolgens doet men dit ook met de andere palen; de moederpaal wordt het laatst vastgezet door den werkbaas zelf.

Het opbouwen van de woning gaat zonder plechtigheden, alleen wanneer de nokbalk wordt opgebracht, heeft een feestje plaats, het *sokoe oema toka*. Voor een groot huis bestaat die nokbalk vaak uit twee deelen, bij het samenvoegen daarvan moet men dan een geldstuk of wat rood katoen in de voeg tusschen de beide helften klemmen. Er worden pakjes rijst (ketoepat) en koekjes in groote hoeveelheid gemaakt, en dit alles wordt aan de uiteinden van den nokbalk opgehangen. De werklieden en de gasten wedijveren dan samen om zich zooveel mogelijk van deze lekkernijen toe te eigenen.

De gaten in den nokbalk, waarin de uiteinden der daksparrren worden gestoken, moeten door den werkbaas zelf daarin worden gebeiteld. Want dit is een voornaam werk. De Rotenees toch gelooft, dat tusschen de benedeneinden van de daksparrren de wegen liggen van de geesten, van de huisdieren, en de menschen. Wanneer in dit werk fouten worden gemaakt, zouden de bewoners van dit huis de schadelijke gevolgen ondervinden. Op de teekening van den opzet van een Roteneesch huis, door den Heer Ngefak gemaakt, staat aangegeven hoe deze wegen verdeeld zijn, en daarop behoeft hier dus niet te worden teruggekomen. Alleen dient nog vermeld, dat sommige lieden op den weg voor paarden en karbouwen een steen in de goot van het huis leggen. Is nu een dezer dieren ziek geworden, of heeft men een nieuw rijdier of een karbouw gekocht, dan wordt dit naar dien steen geleid. Het dier wordt met water

waarin geneeskrachtige kruiden zijn gelegd, begoten, terwijl op den steen ontbolsterde rijst als offer wordt gelegd. Hierbij worden de geesten aangeropen, die voor deze dieren heeten te zorgen. Zij die geen karbouwensteen er op na houden, strooien de rijst op het dier zelf. Zoo doet men met de andere beesten bij voorkomende gelegenheden ook. Alleen menschen en kinderen worden daar niet behandeld. Het is mogelijk dat deze gewoonte uit den tijd stamt, toen de huisdieren 's nachts nog onder de woningen werden samengebracht.

Vroeger gebruikte men in het Oosten voor dakbedekking algemeen lontar (*toewa'*) bladeren; in het Westen de bladeren van de gebanga (*toela*), terwijl alleen rijken hunne huizen met alang-alang vermochten te dekken. Ook de bast van Eucalyptus-boomen wordt nu en dan daartoe gebruikt. Bij dit dekken van een woning wordt meestal een groot feest gevierd, waarbij de familieleden helpen met beesten en rijst. De nokbalk mag dan echter nog niet worden gedekt.

Wanneer het dak op het huis ligt, wordt verder alles in de woning afgewerkt. De trap wordt aangebracht. Deze kan bestaan uit een balk, waarin diepe inkervingen zijn gemaakt, waarop de voet een steun vindt, of uit een trap met sporten. In elk geval moet het aantal treden oneven zijn, 5, 7, of hoogstens 9. De trap moet beneden steeds op een steen rusten. Bij het plaatsen er van wordt een zwart wijfjesvarken geslacht, dat nimmer geworpen heeft; dit dier wordt gegeven aan „den heer van de trap”, en de ooren van het varken worden samen met ontbolsterde rijst op de onderste trede er van gelegd. Wie met dien „heer” bedoeld wordt, is mij niet duidelijk geworden; waarschijnlijk is hij een verpersoonlijking van de trap zelf. Rijke lieden hangen soms bel-len aan de leuning van de trap, opdat deze zullen klinken, wanneer iemand bij het naar boven gaan haar aanraakt. Deze bel-len hadden in tijden van oorlog hun

nut om de bewoners te waarschuwen, als er 's nachts ongewenscht bezoek mocht komen.

Zoo is dan eindelijk de woning geheel afgebouwd, en de dag wordt bepaald, waarop het laatste feest, het *poeni oema* ²²⁾ zal worden gevierd, waarbij de inwijding van het huis plaats heeft. Voor aanzienlijken zijn bij dit feest wel tien buffels noodig; want de werklieden worden met karbouwen vleesch betaald: één buffel voor vier man. Verder krijgt iedere werkman een slimoet; geld werd vroeger nooit als loon gegeven. De werkbaas krijgt 2 of 3 slimoets, en een heelen of halven buffel. Het uitbetalen van dit loon gaat met eenige feestelijkheid gepaard: voor iederen werkman is namelijk een bamboestaak opgericht, waaraan als vlag de slimoet prijkt. Verder zijn aan dien staak opgehangen: sirih pinang, gebak en het hen toekomende deel vleesch. Dezen staak draagt de werkman naar huis. Naar aanleiding van deze wijze van loonverdeeling wordt dit wel *dedeo* genoemd, dat „vlag” beteekent. Er zijn wel werklieden die niet tevreden zijn met hun aandeel, omdat zij hun loon te klein achten; dan protesteeren zij. De eigenaar van de woning is dan verplicht er wat bij te doen. Gedurende dit feest brengt de werkbaas ook een offer aan de geesten van het hout, dat voor deze woning is gebruikt, opdat deze verblijfplaats „koud”, gezond, zij. Voor dit offer bedient hij zich van de ooren der buffels en van ontbolsterde rijst. Het bloed der geofferde dieren wordt niet aan het houtwerk gestreken.

Op dit feest wordt ook de nok van het huis gedekt. De menschen die dit werk doen, worden door de gasten, die op den grond staan, met ketoepat, vleesch en aarde geworpen. Ook de gasten onderling vermaken zich met elkaar te schoppen. Tegen het einde van het feest neemt de werkbaas een bos *linido*-bladeren ²³⁾ (die het vermogen heeten te hebben om iets koud of gezond te maken), en daarmede sprenkelt hij kokoswater op de werklieden en op den huiseigenaar. Dit besprenkelen onttaardt meest-

al in een algemeen elkaar nat gooien met water. Het slot van alles is, dat men gaat dansen.

In het dagelijksche leven zegt men voor „huis” *oema*, maar in gedichten en toespraken betitelt men het met *loo*.

Na afloop van het pas beschreven feest komen de werklieden nog eens terug, en nemen alle afval van het gebruikte hout, bladeren, enz. van de woning mee naar een kruisweg, waar ze alles neerleggen met wat ontbolsterde rijst en hoenderveeren, of haar van een ander offerdier er bovenop. Dit heet *nafœli lide fepa*, het terugbrengen van *lide* (bladnerven) en *fepa* (bladscheeden van palmen). Men doet dit, opdat die overblijfselen den eigenaar van het huis geen onheil zullen aanbrengen, omdat hij ze gebruikt heeft.

In zijn woning brengt men offers aan de zielen der overledenen (*nitoe oema*) tot wie men ook al zijn verzoeken richt, en van wie men hulp en heil verwacht. Voor deze offers is geen bepaalde plek in huis aangewezen; ze worden ook niet bij den hoofdpaal, *dii ina*, gelegd. Een steen als offertafel, zooals dit op Timor en Soemba gebruikelijk is, treft men op Rote niet aan. De rijst en de kippenveeren of het haar der geslachte dieren worden hier of daar op den vloer neergelegd.

Ieder *leo*, geslacht, heeft bovendien nog zijn stamhuis, dat *oema lasi* (*lasi*, „oud, oudste”) heet. Dit wordt door de leden van het geslacht gezamenlijk opgericht en onderhouden. Het wordt door een gezin bewoond. Wanneer de vader van dit gezin sterft, volgt zijn zoon hem als bewaker op. Hij zorgt ook voor de heilige voorwerpen, die van de voorouders afkomstig zijn, en die op de zoldering boven het mannenverblijf worden bewaard. Dit zijn reliquieën van Lakamola, over wien straks meer. Hier ook liggen de oude wapenen, die in den strijd worden gebruikt. Heeft een der leden van het geslacht een der heilige voorwerpen voor de eene of andere plechtigheid noodig, dan komt men dit hier halen.

Gewoonlijk komen de leden van het geslacht eenmaal per jaar in dit gemeentehuis te zamen om te bidden en te offeren.

De Rotenees is landbouwer. Volgens de overlevering was hij dit niet, toen hij zich pas op Rote kwam vestigen, maar wat men toen als dagelijksche kost at, wordt niet vermeld. Het verbouwen van mais en rijst dateert eerst uit den tijd, nadat Lakamola deze gewassen op Rote op de eerste akkers bij Bilba had geplant. Deze Lakamola kwam uit den hemel; zijn vader was de maan. Rijst en mais bracht hij echter niet uit den hemel mee, maar deze kreeg hij van de zee. Dit kwam zoo: Lakamola had vijf zusters, en van deze zou een huwen met den Heer der Zee, Mane toea lioen.²⁴⁾ Deze vorst bood aan Lakamola als bruidschat voor zijne zuster karbouwen aan, maar deze weigerde ze aan te nemen; ook goud wilde hij niet voor zijn zuster aannemen. Lakamola had in het rijk van den zeegod gewassen zien groeien, die hij nog niet kende, en hiervan eischte hij de zaden. Dit verzoek werd toegestaan, en zoo ontving hij de zaden van verschillende graansoorten. Van de gierst, *betek*, kreeg hij alleen de witte soort; toen gebeurde het eens, dat Lakamola zich den voet verwondde, en toen hij met die wond door het gezaaide liep, werd een deel van de geplante gierst door het bloed rood gekleurd.

Lakamola groef ook een vijver, die tot op den huidigen dag aanwezig is, en die den naam draagt van Lopatek. Hij vroeg aan de goden of er visschen in mochten komen, en dit gebeurde. Zijne zusters huwelijkte hij uit naar Noord, Zuid, Oost en West. Ieder van haar nam van de granen mede, zoodat de rijst- en de maisbouw over geheel Rote verspreid werd. Ook namen zij water uit de vijver Lopatek mee, en daarmee maakten zij alle bronnen en rivieren, die tegenwoordig op dit eiland worden gevonden.

Elk jaar vieren alle Roteneezen een feest, waarbij aan Lakamola geofferd wordt. Men doet het bij het openen der akkers, waartoe de leden van hetzelfde geslacht zich in de *oema lasi* vereenigen. Dit feest heet in het Oosten *hoes*, in 't Westen *lipa* of *laiha*. Allen dragen hun aandeel tot dit feest bij in rijst, kokosnoten, sirih, pinang, varkens, schapen of kippen. Dit alles wordt door den priester, *manasongo*, aan Lakamola opgedragen. In den avond van dien dag wordt al dit eten klaar gemaakt en daarna een groote maaltijd gehouden. Gedurende dien nacht moet men *mete*, „waken”, dit is: men moet waken-

Den daarop volgende dag is het groot feest: wedrennen te paard worden gehouden, dansen worden uitgevoerd, waarbij mannen en vrouwen elkaar bij de hand vasthouden, en waarbij ook gezongen wordt onder leiding van een voorzanger, die *manahelo* genoemd wordt. Een geliefkoosd spel is ook om elkaar te schoppen, *lafapa* O, *lafitik* W. Een jongen laat zich daartoe in de nabijheid van een anderen knaap voorover op de handen vallen, en trapt zijn makker, met den voet achteruit slaande. Ook slaat men elkaar met vuisten, *lapongo* O, *latoetoe* W. Uit deze spelen ontstaan nu en dan formeele vechtpartijen, waarbij het kampong tegen kampong gaat, en waarbij men elkaar met steenen gooit. Zulk een gevecht heet *lapia*.

De plek waar tijdens dit feest geofferd wordt, heet *pasak dale*.²⁵⁾ Dit is een boom midden in het dorp of er buiten; het komt er niet op aan wat voor soort boom daarvoor genomen wordt. Om den voet er van wordt een hoop steenen opgeworpen, en daarop plaatst men een langwerpigen steen van 3—5 d.M. lengte. Deze steen moet mooi glad zijn: dit is de *batoe ba'i* (*batoe* = steen; *ba'i* = groot-olie ingesmeerd. Op de plaatsen, waar nog reliquieën van Lakamola in het clanhuis, *oema lasi*, bewaard worden, bouwt men tijdens het feest een klein huisje bij den vader). Terwijl men waakt (*mete*), wordt deze steen met de zijn, als de geest zijn offer komt halen.

steenhoop. Dit is de *oema hanas* of *oema loelik*,²⁶⁾ en daarin worden bij deze gelegenheid pasgenoemde reliquieën overgebracht. Deze bestaan in een hakmes, borden, sirihdoos, speer en lendendoek, *hahala*. Na afloop van het feest wordt dit alles weer naar zijn oude plaats teruggebracht.

Bij het einde van het feest gaat het aldus toe: De bewaarder van Lakamola's reliquieën windt zich den lendendoek van dezen grootsten voorvader om de heupen en de einden er van spreidt hij breed uit. Met de oude speer in de eene, en het hakmes in de andere hand danst hij. Hij roept daarbij den zegen in van de maan (*ndo boelan*). De meisjes en vrouwen houden elkaar bij de hand vast, en dansen op deze wijze zeven- of negenmaal het feestterrein op en neer. Dit dansen heet *sole*. Op dit plein heeft men ook een staak opgericht, die *ai sele*, „opgevischte paal”, heet, en waarvoor alle houtsoorten gebruikt mogen worden. Op den staak is een jonge kokosnoot geplaatst. Dan komt een man aantandakken met een hakmes in de hand, en als hij de *ai sele* is genaderd, noemt hij den naam van een voornaam persoon uit een ander distrikt, waarbij hij tevens de staak doorhakt. Een ander doet ditzelfde bij een weer opnieuw opgerichten stok, en deze handeling wordt zoovele malen herhaald als er clans of geslachten, die dit *hoes*²⁷⁾ feest vieren, in dit distrikt zijn. Dit zegt men te doen om den grond, waarop het gewas zal worden geplant, koud te maken, opdat het geplante goed zal gedijen.

In den drogen tijd, die tusschen het einde van den oogst en het openen der nieuwe tuinen ligt, worden de lontarpalmen bewerkt, en tijgt ieder aan de bereiding van suiker. Maar ondershands wordt de grond ook van onkruid gezuiverd om er in November mais (*pela* O, *pelak* W) te kunnen planten. Ieder stuk land heeft zijn eigenaar. Heeft iemand te veel land om alles zelf te kunnen bebouwen, dan laat hij een deel er van onbewerkt. Bij den maisplant wordt niet op den stand der

sterren gelet, wel bij het planten van de rijst. Wanneer het onkruid gewied is, en de boomen geveld zijn op het veld waar men mais wil telen, wordt een klein offerfeest gevierd, dat *hela seseli*, „de slijpplank wegsleepen”, heet; soms wordt daarbij een dier geslacht, maar anders is een stuk gedroogd vleesch daarbij voldoende, met in gevlochten kokosbladeren gekookte rijst (ketoepat). Aan dezen maaltijd nemen alleen de lieden deel, die dit land bewerken. De bladeren van de leeggegeten pakjes rijst worden als offergave aan de *lai* opgehangen (*lai* betekent „vroeg rijpend”).

Op iederen maisakker namelijk laat men zooveel mogelijk in het midden van het veld een boomstam staan, die de *lai* wordt genoemd. Het liefst heeft men daarvoor een *kai noenak*,²⁸⁾ waarin ook de nageboorte wordt opgehangen (zie boven); de vruchten er van worden gegeten; men maakt er ook een soort lijm van. Is zulk een boom niet aanwezig, dan bestemt men een anderen tot *lai*. Om de *lai* wordt een laag muurtje van steenen gemaakt, en deze plek wordt beschouwd als „de navel van den akker”. Daar rust men uit als men vermoeid is van den arbeid, daar roept men Lakamola om zich op de steenen te komen neerzetten, en daar legt men offers voor hem neer. Als de boom te weelderig groeit, wordt hij wel besnoeid, maar hij wordt nimmer omgehakt. Alle zaden van mais en andere gewassen, die men gewend is op droge gronden te verbouwen, worden eerst onder de *lai* neergelegd; hiervan plant men ook enkele zaden binnen het steenen muurtje om den boom. Eerst wanneer dit is geschied, mag men den akker gaan beplanten.

Eenmaal wordt de akker gewied (*tofa* of *tete*). Geenerlei gebruiken worden in acht genomen, wanneer de vrucht rijp begint te worden. Wanneer het tijd is om ze te oogsten, worden de daarvoor benodigde manden naar buiten gebracht, waarbij een maaltijd wordt aangericht. In den avond van dien dag gaat de eigenaar naar den

akker om aan Lakamola kennis te geven, dat den volgenden dag zal worden geoogst. Hij blijft niet in het veld slapen, maar keert na deze kennisgeving naar huis terug.

Den volgenden morgen brengen de vrouwen de manden naar den akker, en plaatsen die op het muurtje bij den *lai*. Die manden heeten in het dagelijksche leven *lepaneoe*, maar wanneer ze bij den oogst worden gebruikt mag men ze zoo niet noemen. De kleinste soort, die men omhangt en waarin men een en ander voor het sirihkauwen en dergelijke bij zich draagt, heet dan *olibai*, het sirihmandje van grootvader. De tweede soort, waarin de geplukte vruchten worden verzameld en vervoerd, heet *nona*. De grootste soort eindelijk, waarin de inhoud van de verschillende *nona* wordt uitgestort, draagt den naam van *bongo*.

Terwijl men aan het oogsten is, mag men niet spreken en geen voorbijganger mag het woord tot de plukkende vrouwen richten. Wanneer dezen willen drinken of haar gevoeg doen, moeten zij eerst de *olibai* afleggen. Baden mogen ze alleen na afloop van de dagtaak.

Als een groote mand, *bongo*, vol is, wordt de inhoud daarvan uitgestort op een groote mat, *lafa*, die ook bij den boom is uitgespreid. Tegen het vallen van den avond binden de mannen de maiskolven aan elkaar, en maken er bossen van. Zijn er op een dag minder bossen geoogst dan op den vorigen, dan is dit een bewijs, dat de vrouwen een of ander voorschrift niet in acht genomen hebben, of dat zij huwelijksgemeenschap hebben uitgeoefend, wat gedurende den oogsttijd verboden is.

In het Oosten van het eiland oogst men alleen van 6 tot 10 uur 's morgens, maar in het Westen zet men dit werk voort tot 5 uur 's avonds. De Roteneezen van het Oosten verwijten aan die uit het Westen, dat door dit haasten bij het oogsten veel van de vrucht verdwijnt, want dat de vrucht daardoor geen tijd heeft om „adem” te krijgen; wij zouden zeggen: niet op haar

gemak wordt gesteld en daardoor haar volle voedingskracht behoudt. Die van het Westen noemen hun landslieden aan den anderen kant lui, omdat zij slechts een deel van den dag werken. De hier medegedeelde gebruiken bij het plukken van de maisvruchten gelden ook bij het oogsten van de rijst.

Het gewas, dat in de buurt van den ommuurden boom staat, wordt pas het laatst gesneden; dit noemt men: *mamoa lai*, „den *lai* berooven”. Dit gaat met eenige plechtigheid gepaard, want ook andere lieden komen dit laatste deel mee oogsten. Alleen de *poele sio* moet men laten staan. *Poele* is de naam voor een rijstaar of maisvrucht en *sio* is negen. Dit zijn eenige maisplanten of rijsthalmen, wanneer van een rijstveld sprake is (het behoeven er geen negen te zijn), die bij elkaar gebonden zijn. Als alle andere werkzaamheden zijn afgelopen, neemt een oude vrouw deze vruchten, wikkelt ze in een slimoet en draagt ze op den rug, op de wijze zooals men dit een klein kind doet. Dit gebeurt pas op het allerlaatst, wanneer de oogst al naar huis is gebracht. De *poele sio* wordt in de woning van den eigenaar door eenige lieden opgewacht en in ontvangst genomen met het volgende versje:

Kae kali-kali mai,

Hene ho'o-ho'o mai,

Mai tótoe tetenem,

Mai soso'do bekoe nda'em.

De eerste twee regels beteekenen hetzelfde: klim op en kom gerust; ook de laatste twee regels willen hetzelfde zeggen: Zet u neder op een prettige plaats.

De *poele sio* wordt boven den haard opgehangen. Is de oogst zeer groot geweest, dan wordt er wel eens een feest gegeven, maar regel is dit niet. Zooals gezegd is worden deze gebruiken ook in acht genomen bij den rijstoogst.

Hun rijst verbouwen de Roteneezen op natte velden. Wanneer men het water op de akkers laat loopen,

brengt men een offer aan den heer of den eigenaar van het water; dit heet *songo oë* O, of *lala oë* W. Deze „heer” is een geest, en daarom is het de *manasongo*, die dit offer moet brengen. Ieder die een sawah bezit in het complex, dat door dezelfde leiding of bron gevoed wordt, draagt een of ander aan het offerfeest bij: een kip, rijst of geld; van dit laatste wordt een varken gekocht, de *bafi oë*. Dit laatste wordt bij de bron of op het punt, waar het water op de sawahs komt, geslacht. Een oor en de staart van het dier worden te zamen met wat rijst aan den watergeest opgedragen, terwijl de menschen er gezamenlijk een maaltijd gebruiken.

Ik heb overigens niets kunnen vinden, waaruit kan blijken, dat men bronnen als heilige plaatsen beschouwt. De palingen, *toena*, die er in leven, worden gevangen en gegeten, en men brengt geenerlei verband tusschen deze dieren en het watervoortbrengend vermogen van de bron. Men zegt dat sommige palingen een aanmerkelijke dikte bereiken: ze zijn donkerbruin van kleur, en worden *boeta* genoemd (een geest, Jav. *boeta*).²⁹⁾ Ook deze worden zonder vrees gegeten. De staart van de paling wordt wel eens aangewend als medicijn om een bevalling voorspoedig te doen verlopen; de staart wordt dan met eenige kruiden samengekookt met rijstepap, en deze moet de barende eten. Het kind zal dan zoo glad als een aal worden, en te voorschijn komen.

Wanneer het water op de sawah staat, worden de buffels samengebracht, en de eigenaar richt een klein feest aan vóór de karbouwenhoeders; dit heet *nakona ai lilioek*, het naar beneden brengen van den stok of de zweep, waarmee de dieren worden voortgedreven. Bij deze gelegenheid worden de beesten met water besprenkeld en met rijst bestrooid: hiermee geeft men ze naar het gevoelen der Roteneezen te kennen, dat ze met hun arbeid zullen beginnen. Een dergelijk feestje wordt ook gevierd, wanneer de karbouwen hun werk hebben gedaan, en dit heet *nafoea ai lilioek*, den drijversstok op-

bergen. Hier en daar worden de buffels voor de ploeg gespannen, maar meestal worden ze op de doorweekte akkers rondgedreven, zoodat ze den grond tot modder trappen. Vroeger zal de laatste wijze van grondbewerking wel algemeen zijn geweest. De eerste maal dat de akker zoo vertreden wordt heet: *mamale* of *hana* (*male*, „week maken”; *hana*, „voorloopig kenmerken, voorloopig bewerken”). Na deze eerste bewerking wacht men twee of drie dagen totdat het vertrapte onkruid verstikt is, en dan worden de buffels voor de tweede maal er over gejaagd; dit heet *fetoe*. De eerste maal laat men de buffels van West naar Oost loopen, de tweede maal van Zuid naar Noord. Bij de derde maal, *natassa* ³⁰⁾ genoemd, wordt niet op richting gelet, maar dan komt het er op aan dat iedere kluit aarde fijn getrapt wordt. Ten slotte worden de nog overgebleven kluiten aarde met de hand stuk gemaakt; dit heet *kame*, „knedem”.

In het Westen van Rote wordt het zaad dadelijk op den akker uitgestrooid, maar in het Oosten legt men daartoe eerst beddingen aan, dat *mata nooe*, „zaailingen maken”, heet. Eerst na het aanleggen hiervan worden de sawahs bewerkt en als de rijstplantjes 40 dagen oud zijn, plant men ze over; dit heet *feka* O, of *fe'a* W, „uittrekken, uitrukken”.

De tijd voor het uitzaaien der rijst op een kweekbed, of dadelijk op den akker, wordt berekend naar den stand van het Zevengesternte, *hitoek*. Wanneer dit bij het vallen van den avond aan den Oostelijken horizont te zien is, begint men er mee. Dan spreekt men van de *hitoek manahela hade*, het Zevengesternte van het rijst-oogsten. Houdt men hiermede geen rekening, dan zal dit gesternte het gewas opeten, en alle moeite aan het planten besteed zal vergeefs zijn geweest.

Van de Pleiaden vertelt men, dat ze zeven maagden zijn geweest die over het eiland reisden, van het O. naar het W. gaande. Overal waar ze kwamen vroegen

ze om eten, maar nergens gaf men haar dit, totdat ze aan Hitoek, „zeven”, kwamen. Dit is een groote vlakte in de nabijheid van Beloe Baa, waar in den tegenwoordigen tijd veel sawahs worden gevonden. De reden, waarom die zusters op Rote waren gekomen, was om haar beide broeders te zoeken, Ndoe Boela en Fe Boela geheeten, die vóór hun zusters te Bafi sole, „dansend varken”, waren aangekomen, een plaats ten Westen van de vlakte Hitoek gelegen. Daar zagen die twee een kudde spelende varkens, waarvan ze er een doodden, en dit brachten ze naar een water, dat Oë baoe, „waroeboom-water”, heet. Op dat oogenblik waren de zusters in Hitoek. De menschen vervolgden de beide broeders, die met het varken tusschen zich in vluchtten en zich naar den hemel trachtten te redden. Daar werden ze sterren van den gordel van Orion (de middelste is het varken; de beide andere heeten Loe manalapa bafi, „sterren die het varken dragen”). Toen de menschen de twee broeders niet konden pakken, doodden ze de zusters te Hitoek; deze werden ook sterren, het Zevengesternte, en daarboven ontmoetten ze haar broers, die ze nog steeds naloopen.

Wanneer men langs de plek op de Hitoek-vlakte loopt, waar volgens de overlevering die zusters zijn gedood, mag men niet praten of spuwen, anders zou men dood neervallen. Op de sawahs die daar zijn aangelegd, mag men niemands naam noemen, anders zouden èn de drager van dien naam, èn hij die hem uitspreekt, sterven.

De Roteneezen kennen nog een ster (*loe O, ndoek W*), die Loe manoek wordt genoemd. Deze ster dient den menschen 's nachts als wegwijzer. Ik heb niet kunnen vaststellen welke ster hiermede bedoeld wordt.

De maandagen worden in acht genomen. De eerste dag der maand wordt gerekend die te zijn, waarop even iets van de maansikkel te zien is. Deze dag heet *koe kode litan*, d.i. wanneer de maansikkel nog zoo klein is, dat alleen de *koe* (moesang) en de *kode* (aap) haar zien

(*litan*). In het Westen heet deze dag: *daton esa*. Naar den stand van vloed en eb heet deze dag *metin nitoe* (*metin* = eb; *nitoe* = ziel, spook), omdat de eb dan op z'n laagst is. De tweede dag heet *lane fai* (*lane* = grens, *fai* = dag), zoo genoemd omdat wanneer de dag eindigt, de kleine maansikkel als het ware als een grens tusschen dag en nacht aan den Westelijken horizon staat. In het W. heet deze dag: *daton doea*. Naar den stand der zee heet hij: *metin kea langa* (*metin* = eb, *kea langa* = kop van een schildpad), omdat dan 's morgens de eb zoo ver is afgeloopen, dat de steenen aan het strand boven het water uitsteken als de koppen van schildpadden. De derde dag heet *lefe bafi*, „de varkens loopen”, in het W. *daton teloe* genoemd. Deze drie dagen zijn voor den landbouw alle even slecht: men mag dan niets planten, want dan zullen de varkens het gewas vernielen.

Verder volgen: 4. *moli fai ha O, Lesik tasin esa W.* (*moli*, „groeien, opkomen”).

5. *moli fai lima O, Lesik tasin doea W.*

6. „ „ ne O, „ „ teloe W.

Op deze dagen mag men mais en groene erwtjes (*katjang hidjau*) planten, maar voor de rijst zijn deze dagen nog niet bijster gunstig.

7. *moli fai hitoek O, Lesik oë esa W.* (*lesik oë*, „langs het water gaan”).

8. *moli fai faloe O, Lesik oë doea W.*

9. „ „ sio O, „ „ teloe W.

Deze dagen zijn aangewezen om gierst te planten, *nggali betek*.

10. *Hana oë O, Lesik panala esa W.* (*panala*, „groote afstand”).

11. *Lane fai O, Lesik panala doea W.* (*lane fai*, „tijd bepalen”).

12. *Taboe eik O, Lesik panala teloe W.* (*taboe eik*, „willen trappen”).

Op een dezer dagen wordt de zaaipadi te weken gezet.

De 13e dag heet *tema anan* (*tema* = vol, *anan* = kind), de mindere, dus „bijna vol” van de maan. Naar den stand der zee heet deze dag *metin dato kisin* (*metin* = eb, *dato* = trap, *kisin* = de eerste). In het Westen heet hij: *Batoe ngoesin esa*.

De 14e dag is *tema inan, ina* (moeder) als de meerdere opgevat; naar den stand der zee gerekend: *metin dato doean*; in het Westen: *Batoe ngoesin doea*. Deze dagen worden vooral uitgekozen om er de rijst op uit te zaaien.

Volle maan op den 15den dag is: *Seloe ledō* (*seloe* = vervangen, *ledō* = zon), omdat de zon bij haar ondergang dadelijk door de maan vervangen wordt. In het Westen heet deze dag: *Nabolo lai*.

De 16de dag is *bolo foedi O* (*bolo* = donker, *foedi* = bij benadering, doen alsof); *bolo esa W*. De volgende dagen worden alle met *bolo* geteld. 17 en 18 zijn geen goede dagen; 19 tot 21 als 4 tot 6; 22 tot 24 als 7 tot 9. De overige dagen van de maand worden niet geteld; deze worden voor minder gunstig gehouden.

Bij het overplanten der rijst van de kweekbedden op de sawah heeft geen feestelijkheid of plechtigheid plaats. Meestal zijn het mannen die de zaailingen uittrekken, en in bosjes gebonden naar den akker brengen, waar vrouwen ze uitplanten. Op de sawah heeft men geen boom met steenen muurtje er om heen als op droge velden, maar meestal bevindt zich toch in het midden of in een der hoeken van den akker een heuveltje. Daarop wordt een stok geplant van een harde houtsoort, en deze heet ook *lai*. Bij het oogsten van de rijst doet dit heuveltje dan denzelfden dienst als de boom op het droge veld, zooals dit boven beschreven is.

Wanneer op een dag minder rijst geoogst is dan op den daaraan voorafgaanden, moet hiervoor een reden wezen: de manden, waarin het geplukte gedaan wordt, zijn misschien niet met de noodige onderscheiding behandeld; iemand is misschien over de *lafa*, de mat

waarop de rijst wordt uitgestort, gestapt; misschien heeft een der oogsters water gedronken zonder het mandje, *oli ba'i*, dat zij om het middel heeft hangen, af te leggen; misschien ook hebben twee uit het huisgezin van den eigenaar des akkers twist met elkaar gehad. Een dezer redenen wordt aan het licht gebracht door een van de boven reeds medegedeelde wichel-methoden: het meten van de speer, het laten trillen van een leege kalabasflesch in de uitgestrekte hand, of ook wel door het onderzoek van de lever van een kip, die daartoe geslacht wordt.

Sommige menschen nemen veel verbodsbepalingen in acht bij het oogsten; deze worden dan alle bekend gemaakt aan de deelnemers aan het oogsten; dit heet *kai dae*. Behalve de reeds genoemde verboden mag men soms ook niet urineeren of spuwen onder het werk. Maar de uitoefening van huwelijksgemeenschap is in dien tijd nergens verboden. Wanneer het orakel aanwijst dat de belemmering in den oogstarbeid veroorzaakt is geworden door een twist, en twee menschen bekennen iets met elkaar te hebben gehad, dan is het niet altijd uit te maken, wie bij dien twist ongelijk heeft. In West-Rote heeft men een middel om dit vast te stellen: In het midden van een niet al te sterk touw wordt een knoop gelegd, en dan moet ieder der beide partijen aan een eind er van trekken, tot het touw breekt. Degeen in wiens touwdeel de knoop gevonden wordt, wordt als de schuldige aangemerkt. Deze bekent dan ook schuld; samen kauwen de twee sirih-pinang, en ze verzoenen zich, *mamahii*.

Bij het oogsten van de rijst stroopt men met de hand de korrels van de aren. Maar er zijn ook soorten, waarvan de korrel niet gemakkelijk loslaat. Zulke planten worden in haar geheel uit den grond getrokken, en naar de tuinhut gebracht. Alles wat geoogst is, moet op dienzelfden dag worden gedorscht, d. i. door met de voeten op de aren te trappen en te wrijven, worden de korrels

van het stroo gescheiden. Bij dit werk gelden geen verbodsbepalingen. De padi wordt in groote vaten van gebanga- of van lontarblad (*neka* geheeten) ergens in huis bewaard. Op den zolder worden alleen mais en lontarsuiker opgeborgen.

De *poele sio* van het veld, dit zijn de aan elkaar gebonden halmen, die het laatst geplukt en naar huis gebracht worden, wordt aan de dakspaar gehangen, die correspondeert met den „weg der vrouwen” (zie de teekening van een Roteneesche woning), maar aan de zijde van den wand, waar het mannenverblijf is.

Zooals uit de vroeger medegedeelde overlevering blijkt, weet men nog dat rijst een ingevoerd voedingsmiddel is. Wanneer ik vroeg wat men at, voordat men rijst leerde kennen, kreeg ik nooit een bepaald antwoord. Gewoonlijk zei men: Toen aten we vruchten en vleesch.

Vroeger verbouwde men de rijst alleen op sawahs. Het was niet verboden haar op droge velden te planten, maar men wist niet dat zulks mogelijk was. In lateren tijd zag men de ladangs der Timoreezen, en omdat er nu en dan te weinig regen viel om de sawahs voldoende te bevoeien, ging men er toe over om ook droge velden met rijst te beplanten. Beide soorten van rijst (van ladangs en van sawahs) worden gescheiden bewaard, en niet doorengemengd gekookt. Dit geschiedt echter niet omdat zulk een vermenging eenig noodlottig gevolg zou hebben voor den eigenaar of voor het welslagen van het gewas, maar omdat men voor beide soorten van akkers bepaalde rijstsoorten gebruikt, en de tijd om dit voedsel gaar te koken voor die van droge velden verschilt met die van sawahs. Bij het strooien van rijst als offer aan de geesten was men gewend te zeggen: „Waar dit ook moge vallen, al ware het op rotsen, dat het gedijen moge”.

De Roteneezen kennen ook een verhaal, waarin verteld wordt, dat het in den ouden tijd voldoende was om één

korrel rijst te koken om een pot vol van dit voedsel te verkrijgen. Toen leefde er een oude vrouw, Koekoe Nokoe geheeten, die van huis moest, en daarom aan haar beide kinderen opdroeg de rijst te koken, maar daartoe niet meer dan één korrel in den pot te doen. De kinderen deden er echter een handvol korrels in, met het gevolg dat de rijst overkookte, de pot brak, en een stroom van pap over den grond vloeide de oude vrouw tegemoet. Toen deze de verspilling zag, werd zij boos, en sloeg de beide kinderen met den boog, waarmee men katoen vlokkig maakt. Deze veranderden daarop in apen. Daarna had de rijst haar vermogen om bovenmatig uit te dijen verloren.

Onder deze oude verhalen is er ook een, waarin verteld wordt, dat eertijds hemel en aarde verbonden waren door een trap, welker voet op den berg Ingao foefoe stond. Daar woonde een oude vrouw, Seoek genaamd, met haar kleindochter Lasi. Op een goeden dag ging de oude vrouw naar den hemel om vuur te halen, maar ze bleef zoolang weg, dat in dien tusschentijd de trap door een houtworm (*foefoe*, Mal. *boeboek*) was verteerd, en ineens stortte. Hierdoor was de aarde van den hemel gescheiden, en de oude vrouw kon niet meer naar de aarde terug. In haar pogingen om haar grootmoeder weer te vinden, werd de kleindochter een groote woudduif, die overal rondvloog, telkens roepende: bei Seoek o! bei Seoek o! (o! grootmoeder Seoek!) Naar den naam van Lasi wordt die vogel *kalasi* genoemd (*Seoek*, vgl. *seoe*, „afbreken”).

Behalve van de opbrengst van zijn natte en droge velden leeft de Rotenees ook van de suiker, die hij uit het vocht van den lontarpalm stookt. Vroeger groeide er geen lontar, *toewa'*, op Rote, maar eens heeft iemand pitten van dezen boom meegebracht uit Lioe sain, „in de zee”. Zoo zegt het verhaal, en dat daarin wel waarheid kan zijn gelegen, blijkt uit de omstandigheid, dat deze boom op Soemba tot nu toe onbekend is, en alleen

aangetroffen wordt bij de nederzettingen van Savoneezen, die de pitten er van uit hun land hebben meegebracht. Het verhaal zegt dan verder, dat zekere Mane Pale van Rote huwde met een meisje uit het „lontarland”, Feto Meme geheeten. Hij zei tot zijn vrouw: „Wanneer ik u straks naar mijn land mee zal nemen, en je ouders vragen, wat ze je mee zullen geven, vraag dan om lontarzaad”. Dit deed ze en op deze wijze kwam de lontar op Rote. Daar ieder plekje gronds op Rote een eigenaar heeft, behooren dus ook alle lontarboomen die er groeien aan iemand toe.

Zooals bekend is, zijn er mannelijke lontarboomen, *toewa' mane*, met langwerpige vruchten, en vrouwelijke exemplaren, *toewa' feto*, met ronde vruchten. Van beide soorten wordt het vocht gewonnen; men beweert dat het vocht van de vrouwelijke exemplaren zoeter is dan dat van de mannelijke. De vruchten, waaruit men het vocht zal tappen, worden eenigen tijd met een houten tang, *kakabit* geheeten, geknepen. De eene arm van de tang laat men op den schouder rusten, terwijl men den anderen arm naar beneden drukt met de vrucht er tusschen, waardoor deze telkens een kneep ontvangt. Dit werk wordt driemaal herhaald, telkens met een dag rust er tusschen. Dan worden de vruchten bij elkaar gebonden, en de stengel, waaraan ze vast zitten, naar beneden gebogen. Vervolgens snijdt men van de vruchten een dun schijfje af, en als het vocht er uit begint te druipen, wordt er een bakje van lontar- of van gebangablād onder gehangen. Deze bakjes heeten *haik saiselok*, „bakjes die verwisseld worden”, omdat men het 's morgens opgehangen bakje, dat gedurende den dag vol loopt, 's avonds met een ander verwisselt. Omdat deze *haik* uit den aard niet sterk is, wordt ze nog in een mandje gezet, dat *pisak* heet.

Als iemand een boom wil gaan bewerken, maakt hij een kleinen maaltijd gereed met pakjes rijst (ketoepat) en een stukje gedroogd vleesch, waarbij hij de beide

bovengenoemde personen, die de *toewa'* op Rote zouden hebben gebracht, toespreekt. Hij geeft hun ook een klein deel van den maaltijd, dat hij na de aanbieding eenvoudig weggooit. Het mes, waarmee de schijfjes van de *toewa'*-vruchten worden afgesneden, mag voor geen andere doeleinden worden gebruikt, want anders zou de vrucht spoedig opdrogen. Overigens is men er niet bang voor om het vocht met vuur in aanraking te brengen, want de gevulde *haik* wordt bij de haard opgehangen. Dit vocht heet *toewa' mata*, ongekookte toewak. Dit mag niet gedronken worden door menschen, die hoesten of die koorts hebben, want dan zou hun ziekte verergeren. De stroop, die van dit vocht gekookt wordt, is *toewa' nasoe*, gekookte („gare”) toewak. Deze kan voor zieken geen kwaad. Verkookt men het vocht tot harde suiker, dan is dit *toewa' watoe*, toewak als steen, of harde toewak. Heeft men de stroop in dunne bamboe kokertjes laten stollen, zoodat men suiker in rolletjes krijgt (als z. g. Javaansche suiker), dan heet ze: *toewa' batoe menik*. Gegisten palmwijn maakt men door de stroop met water te verdunnen, daarin bepaalde wortels te leggen, en dit dan te laten gisten.

De lontarboomen worden in twee tijdperken bewerkt: in de *toewa' timoe* (Mei en Juni) en in de *toewa' fanoek* (Augustus — November). Wanneer men een boom in bewerking heeft, moet men iederen dag er heen gaan, want als men eens oversloeg, zou het vocht ophouden te vloeien. Een sterke man, die zijn werk goed verstaat, kan 60 tot 70 boomen per dag onderhanden nemen. Het minste aantal, dat een man per dag bewerkt is 20 à 30. Vroeger verstond men de kunst niet om uit palmwijn arak, Rot. *ala*, te stoken. Dit heeft men van vreemdelingen geleerd.

Over het ontstaan van karbouwen, *kapa*, bestaat op Rote meer dan een verhaal. Zoo wordt in een er van gezegd, dat een man, Sae dale boela genaamd (de Fettor van Talae moet onder meer van dezen voorvader afstam-

men), ging jagen. Op een gegeven oogenblik ontmoette hij een wijfjes varken, maar toen hij dit wilde neerschieten, veranderde het zich in een vrouw. Deze zeide Foë ledo te heeten (*foë* = krokodil, *ledo* = zon). De jager nam haar mede naar zijn huis, maar omdat hij getrouwd was durfde hij haar niet in zijn woning te laten gaan. Hij wees haar daarom een plaats aan onder het huis. Toen hij den volgenden morgen naar haar ging kijken, vond hij haar in een buffelkoe veranderd. Niet lang daarna zag men een man uit de zee te voorschijn komen, die korten tijd nadat hij op het land was, in een stier veranderde. Van de jongen, die dit karbouwenpaar kregen, keerde een deel naar de zee terug, en deze werden daar kaaimannen; de andere bleven buffels: de roode (bruine) en bonte stammen van den man af, de witte en de zwarte van de vrouw. De krokodillen die van dit buffelpaar afstammen heeten *foë*, en hebben aan iederen poot vier teenen. Maar er zijn ook nog krokodillen die zouden zijn afgestamd van een man, die in zee ging baden, en daar bleef (in een krokodil veranderde). Deze dieren hebben vijf teenen aan iederen poot, en zij worden *ba'i*, „grootvader” genoemd. Als men aan deze *ba'i* een offer wil brengen, moet het een roode buffel zijn. Overigens let men er bij het brengen van buffeloffers niet op of ze wit of zwart zijn.

Een ander verhaal vertelt het volgende: In den tijd, toen hemel en aarde nog dicht bij elkaar waren, was er een man van de aarde, Ndoe Boelan, die met een meisje uit den hemel, Neloe Fai geheeten, huwde. Deze vrouw zond haar echtgenoot naar de aarde terug met de opdracht een buffelkraal te maken. Toen hij hiermede gereed was en haar dit kwam zeggen, gelastte zij hem naar de zee te gaan om daar haar geleide in ontvangst te nemen. Zoodra de man aan het strand stond, kwam een menigte buffels uit de zee op, en met deze dieren vulde hij zijn heele kraal.

De derde vertelling heeft veel van de pas medege-
deelde, maar hier zijn het twee broers, Lifoema Boka
en Lae Boka, die met twee dochters van den „Heer der
zee” huwden. De namen van die twee meisjes zijn Noeni
Kele en Peni Leki. Die prinsessen kregen een bruidsgift
mede van karbouwen, die uit de zee opkwamen. Vooraf
was ook dezen mannen opgedragen een kraal voor deze
dieren te maken, en toen dit gebeurd was, werden de die-
ren daarin opgeborgen. Er waren echter beesten bij, wier
horens te lang waren, zoodat ze niet door de poort van de
kraal konden. Deze keerden naar de zee terug en veran-
derden daar in krokodillen. Op de bonte en roode buffels
mogen de hoeders zich nooit boos maken, als deze dieren
niet doen wat van hen gewenscht wordt. Men mag ze niet
verwenschen, en bijvoorbeeld zeggen: „De bliksem zal
je treffen!” of: „Een krokodil zal je opeten”, want zulk
een verwensching zal zeker in vervulling gaan.

Aan de geesten die voor de buffels zorgen, brengt men
offers op de plekken waar deze dieren gewend zijn
's avonds bij elkaar te komen onder een boom, in de
kraal of bij de woning van den eigenaar (zie boven
onder huisbouw). Het offer, bestaande uit de veeren en
het bloed van de voor deze gelegenheid geslachte kip en
wat ontbolsterde rijst, wordt daar of op een daarvoor
bestemden steen, of op den grond gelegd.

Buffels hebben ook vleinamen: in versjes, en wanneer
zij op de sawahs aan het werk zijn, worden de buffels
nooit alleen *kapa* genoemd, maar *tena' kapa*. *Tena'* is
„jong wijfjesdier, dat nog niet gejongd heeft”. Ook
noemt men ze *iko kilok*, „kromstaart”, of *soela loak*,
„breedhoorn”. De karbouwenhoeders worden dan *mana-
lolo* of *manatada* O, of *manakioe* W, genoemd, wat zoo-
veel als beschermers, behoeders, beteekent. Met deze
namen worden ook vaak godsdienstleeraars vereerd.

Het vleesch van witte buffels wordt even goed gege-
ten als dat van zwarte. Heeft men een karbouw ge-
slacht, dan wordt een zijner ooren in huis of aan een

boom voor de woning opgehangen. Men zegt zoo te doen, opdat een ander nooit de beschuldiging zal kunnen uiten: Ge hebt mijn buffel geslacht! In zoo'n geval zou men op dat oor wijzen en zeggen: Zie zelf na of het dier dat ik geslacht heb, uw merkteeken in het oor draagt. Iedere Rotenees toch mutileert op eigen wijze de ooren zijner buffels door een langere of kortere insnijding, of door het wegnemen van een deel van de oorschelp, waardoor hij een dier dadelijk als het zijne kan herkennen.

Werpt een buffelkoe tweelingen, dan beschouwt de eigenaar dit als een bijzonder gelukkige gebeurtenis.

Wanneer vroeger het vleesch van een buffel bij een of andere plechtigheid verdeeld werd, liet men de huid er steeds aan zitten; als deze er af gehaald werd, zou dit als een belediging worden opgevat, en de begiftigde zou weigeren zijn aandeel aan te nemen. Eerst in latere jaren, nadat men de handelswaarde van huiden heeft leeren kennen, worden de dieren algemeen gevild.

Voor het bakken van potten en het branden van kalk gebruikt men karbouwenmest; men zegt dat deze meer warmte ontwikkelt dan hout.

Wanneer men in een boom geklommen is om vruchten te plukken of eenig ander werk te doen, moet men niet naar beneden urineeren, want dan zal men te eeniger tijd door een buffel worden nagezet, en door hem gestooten worden.

Is een karbouw wat wild geworden, zoodat hij moeilijk te vangen is, dan werpt iemand die daarvan verstand heeft, zekere medicijn naar het dier; daarna loopt hij in een kring om hem heen, en dan recht op hem af; hij zal het dier dan zonder eenige moeite kunnen pakken.

Naast buffels fokt de Rotenees paarden, *lala O, ndala W*. De hengst zou oorspronkelijk een mensch zijn geweest. Men vertelt namelijk, dat er eens een man was, die Malesi Lai heette, en die twee zoons had, Loe Malesi en Fe Malesi. De laatste had wonden aan de bee-

nen, zoodat hij niet kon loopen, en daarom droeg zijn broer hem iederen dag naar den tuin, en 's avonds weer terug naar huis. Maar eens gelukte het hem een varken te dooden. Hij raakte hierdoor echter in groote verlegenheid, omdat het hem niet mogelijk was den buit en zijn broer beide naar huis te brengen. Daarom ging hij er op uit om hulp te zoeken. In zijn begeerte om beide tegelijk te dragen werd hij in een paard veranderd. Dit kwam bij Fe Malesi, wreef zich tegen hem aan, hinnikte, kortom, het deed zoo menschelijk, dat Fe begreep, dat dit hem onbekende dier zijn broer moest wezen. Hij heesch dus het varken op den rug van het paard, daarna zichzelf ook, en zoo werden beide thuis gebracht. Fe bond het paard aan zijn huis vast, en toen hij den volgenden morgen naar het dier ging kijken, vond hij bij den hengst een merrie. Daarom, zegt de Rotenees, beladen we alleen merries met goederen, want deze zijn van den aanvang af dieren geweest; maar hengsten worden alleen door menschen bereden, omdat zij van een man afstammen. Een dichterlijke naam voor paard is: *iko fioe*, „zwaaistaart”.

Het eenige geval dat ik te weten ben gekomen, waarbij paardeharen worden aangewend, is het verdrijven van walang sangit uit het gewas, wanneer deze insekten den oogst dreigen te verderven. Men kent twee soorten van deze schadelijke diertjes: de *bolomangi lala* (*lala* = paard), met een lang lichaam, en de *bolomangi kea* (*kea* = zeeschildpad), met een plat en rond lijf. De eerste meent men te kunnen verdrijven door het branden van paardeharen, vermengd met kajoe poetih olie; terwijl de tweede zal weggaan, als men hier en daar op den akker zeeschildpaddenvet brandt.

Alle Roteneezen eten paardenvleesch.

Wanneer een man overlijdt, wordt zijn rijpaard genomen door zijn *to'o*, den broeder van zijn vrouw.

Ofschoon de Rotenees niet bedreven is in de kunst om uit de verschillende haarwervels aan een paard op

te maken welke eigenschappen het dier heeft (tenzij een vreemdeling, bijvoorbeeld een Javaan, hem daarover heeft ingelicht), zoo hecht hij toch waarde aan eenige kenteekenen. Zoo zou hij vroeger altijd ten strijde gaan, gezeten op een paard met een bruinen kop, want dit zijn dappere dieren (hoe het lijf van het rijbeest er verder uitziet, komt er niet op aan). Paarden, van wier staart de punt wit is, zijn niet gewild, want zulk een dier brengt zijn meester ongeluk aan. Paarden met slechts één teelbal zijn ook onheilaanbrengend. Dieren, wier staartharen bij den anus naar binnen groeien, wil men ook niet, omdat zij kwaad over hun meester brengen.

Wanneer een paard hinnikt, als het met zijn meester van huis vertrekt, zal deze op de eene of andere wijze moeilijkheden krijgen. Als het urineert, terwijl zijn baas op hem zit, zal deze niet lang leven. Dit zal ook het geval wezen, wanneer het dier op het touw bijt, waaraan het staat aangebonden. Wanneer een paard niet voort wil, en het begint te steigeren, als het wordt voortgedreven, is dit een teeken dat het iets kwaads ziet; men moet het dan niet dwingen voort te gaan, want dan zou men een ontmoeting krijgen met een boozen geest, of met een krokodil, en dit zou op een ongeluk uitloopen.

Ook honden fokt de Rotenees. In het dagelijksche leven heet dit dier *boesa*, maar in dichtelijke taal wordt hij *asoe* genoemd. Volgens een verhaal zou de hond uit den hemel zijn gekomen. Een van de gezellen van den hemelheer, die hier Boelan wordt genoemd, had een hond. Deze hemeling mishagde aan zijn meester, omdat hij zich boven hem verheffen wilde. Daarom werden hij en zijn hond aan touwen op de aarde (Rote) neergelaten. De hond ging zoo te keer, dat hij aan het touw heen en weer schommelde, en zodoende kwam hij te Talae neer, terwijl zijn meester in het Oosten van het eiland terecht kwam. Van dezen hemeling wordt verteld, dat hij allerlei soort van ziekten op aarde

bracht. Later verdween hij in de zee, maar de ziekten en de hond bleven. Daarom zegt men dat de hond een ongeluksdier is, en daarom veracht men hem.

Wanneer een hond tegen iets urineert, is dit een bewijs, dat in dat voorwerp eenig vergif verborgen is, waarmee men zijn medemensch kwaad wil doen. Daarentegen hecht men aan vomeeren, defaeceeren en coire van honden in huis geen beteekenis. In ieder geval moet men er niet naar kijken als honden zich paren, en nog minder er om lachen, want dan zou men uitslag om den mond krijgen. Schuift een hond op zijn achterdeelen over den vloer voort in de richting van de deur, dan zal er spoedig een doode in die woning zijn; dan moet er gebeden en geofferd worden, maar de hond wordt niet gedood. Beweegt hij zich op de beschreven wijze voort van de deur af naar binnen, dan voorspelt hij, dat eenig geluk die woning binnen zal komen. Als een hond in den nacht huilt, ziet hij geesten.

Als offerdier wordt de hond nooit gebruikt, noch bij huisbouw, noch bij huwelijk, landbouw of begrafenis. Wel wordt hij bij sommige gelegenheden gedood om van den dynamischen invloed die van het dier uitgaat, gebruik te maken. Zoo doodt men gewoonlijk een hond op de plek waar een graf gedolven zal worden. Wanneer een dapper man overleden is, doodt men wel een hond om aan diens ziel het vleesch er van te eten te geven. Ook als men in den ouden tijd ten strijde trok, doodde men vooraf een hond, en daarvan aten alle leden van den troep een stukje om dapper te worden. Wanneer de goudsmiden van het eiland Ndau hun werktuigen „koud” willen maken, opdat deze geen kwaad zullen veroorzaken en goed werk zullen leveren, slachten zij daartoe een hond.

Hondenvleesch wordt gegeten; alleen zij die er een tegenzin in hebben, gebruiken het niet. Gewoonlijk wordt het dier gedood door hem met een rijststamper tegen den kop te slaan; maar soms is het juist om zijn

bloed te doen, en dan wordt hij met een mes geslacht. Dit is bijvoorbeeld het geval, wanneer een eed moet worden afgelegd. Dan wordt het bloed van een hond met arak en wat water in een kom gedaan, en dit alles wordt met de punt van een zwaard of hakmes geroerd. Dit mengsel wordt door dengeen die den eed aflegt, gedronken. Het is echter niet noodig dat de hond hiervoor geslacht wordt. Men kan zich zijn bloed verschaffen door het dier een oor af te snijden. Soms ook mutileert men daartoe het oor van een kat.

Omdat de hond nimmer als offerdier dienst doet, worden zijn ingewanden of lever ook nimmer onderzocht om daaruit iets kwaads of iets goeds voorspelends op te maken.

Bij katten onderscheidt de Rotenees twee soorten: *abeo dina* (Chineesche kat), *abeo lala* (rondzwervende kat). De eerste zijn aan het huis gehecht, en blijven daar altijd; daarom noemt men ze ook wel: *abeo oemalai*; deze dieren worden vriendelijk toegesproken en vaak roept men ze met het woord „nona”. Men vertelt van haar, dat zij de afstammelingen zijn van de katten, die oorspronkelijk door de voorvaderen naar Rote zijn meegebracht; wanneer men ze niet goed verpleegde, zouden ze terugloopen naar het land vanwaar ze gekomen zijn.

De rondzwervende katten worden min of meer beschouwd als booze geesten, die de ziel van den mensch komen weghalen. Wanneer men 's nachts een kat buitenshuis of in de wildernis hard hoort miauwen, wordt dit als een teeken aangemerkt, dat spoedig iemand zal sterven. Wanneer een kat van de eerste soort het huis verlaat, zegt men dat de huisheer of de huisvrouw zal overlijden.

Op Rote kent men de gewoonte niet om te zeggen, dat men een kat ten huwelijk komt vragen, wanneer men zulk een dier koopt, een gewoonte, die bijvoorbeeld op Soemba algemeen is. Men zal nooit een huiskat slaan,

want het gevolg daarvan zou zijn, dat men een drogen hoest (tering) zou krijgen. Sterft zulk een dier, dan wordt het niet ingewikkeld en begraven, maar men legt het kreng in een boom, onverschillig in welken. Huis-katten mogen niet worden gedood en gegeten; van wilde katten daarentegen eet men het vleesch wel.

Zooeven noemde ik den eed. Er zijn echter nog andere wijzen, waarop een aangeklaagde zijn onschuld kan bewijzen. Zoo door het *tete manoe*. Daarbij wordt een kip met den kop op een stuk hout gelegd, en dan moet de beschuldigde na de noodige aanroepingen te hebben verricht, het hoen den kop afslaan; gelukt hem dit met één slag, dan heeft hij daarmee bewezen onschuldig te zijn.

Kakaido O, *kaaidok W*, is een wortel, die bij het zoeken naar den schuldige wordt gebruikt. Degeen, die het onderzoek leidt om bijvoorbeeld te ontdekken, wie iets, dat verdwenen is, gestolen heeft, noemt den naam van een persoon. Dan klemt hij pas genoemden wortel tusschen de tanden vast, en trekt er aan. Knapt hij af, dan is de genoemde den dief; breekt hij niet, dan wordt een andere naam genoemd, en de proef met den wortel herhaald.

Een andere wijze om den schuldige te ontdekken is het *makamo isi*, „rijst in den mond houden”. Daartoe krijgen alle verdachten in een zaak drie korrels rijst in den mond; ze moeten die eenigen tijd daarin houden. Men gelooft, dat de korrels van den schuldige zoodanig zullen zwellen, dat die persoon den mond niet meer kan openen.

Bij een andere werkwijze wordt een ei gebruikt: over den kop van het ei worden een aantal strepen getrokken, die elkaar bovenop het ei snijden. Aan elke lijn wordt de naam gegeven van een der verdachten. Dan wordt de schaal van den kop afgepeld, en kijkt men bij welke

streep zich het vruchtbeginsel, de kiemkern, bevindt. De persoon wiens naam aan die lijn is gegeven, wordt dan als den schuldige aangewezen.

Nu en dan wordt ook een gloeiend gemaakte ijzeren bijl op de hand van een verdachte gelegd om te zien of hij schuldig is. Dit wordt bewezen geacht als die persoon het voorwerp niet kan houden. Deze methode moet nog van jongen datum zijn; ze heet ingevoerd te zijn door radja Nero Lenggoe van Beloe Baa.

Hier en daar in deze aantekeningen is de priester, *manasongo* genoemd. Als zoodanig doen alleen mannen dienst. Ieder geslacht heeft zijn *manasongo*. Men kiest voor priester iemand uit, die alle overleveringen der ouden goed kent, en die weet te vertellen, hoe alle dorpen zijn ontstaan. Men geeft hem een stuk land dat hij kan bebouwen. Als een priester zonen heeft, zorgt hij dat een hunner in zijne wijsheid wordt ingewijd, opdat men dezen in de plaats van zijn vader zal kiezen, als de oude overleden is. Bij huisbouw, sterfgeval, geboorte en huwelijk wordt hij niet geroepen. Alleen in tijden van ziekte wordt hij gehaald. Dit wil zeggen: wanneer iemand ziek wordt, haalt men hem niet dadelijk; eerst beproeven allerlei vrienden en kennissen hun middelen op den kranke om hem beter te maken. Pas wanneer een besmettelijke ziekte in aantocht is, of haar intrede in het dorp heeft gedaan, treedt de *manasongo* op. In het eerste geval neemt hij maatregelen om de ziekte tegen te houden. Daartoe draagt iedere bewoner van het dorp een hoen en wat geld bij. Van dit laatste wordt een varken gekocht. Daarmee gaat de priester een eindweegs buiten het dorp, waar hij het dier slacht en diens oor en staart met wat rijst als offer op den weg legt. Verder plaatst hij een stok dwars over het pad, en spreekt de naderende ziekte in dezer voege toe: „Hier hebt ge eten, ga nu weg!” Is men in het dorp teruggekeerd, dan wordt een maaltijd aangericht, waaraan allen deelnemen.

Om de booze geesten, de *nitoe dea* of geesten van buitenshuis, die ziekten brengen, af te schrikken, plaatst men bij den ingang van het woonerf of het dorp wel een omgekeerden aarden kookpot, waarop men met kalk een gelaat heeft geteekend. De geesten zijn bang daarvoor en verwijderen zich.

Heeft de ziekte eenmaal haar intrede in het dorp gedaan, dan is er voorloopig niets aan te doen. Maar wanneer zij heeft uitgewoed, doet de priester haar uitgeleide, opdat ze niet wederkeere. Daartoe maakt hij vijf of zeven mandjes van lontarblad. Deze korfjes, die *poko tana* heeten, zijn zóó klein, dat er juist een ei in zou kunnen. Daarin wordt wat rijst, sirih-pinang en tabak gelegd, en dan brengt de priester ze een eindweegs buiten het dorp, tevens de ziekte met zich meemende. Is hij ver genoeg gegaan, dan worden de mandjes op den weg gezet, of aan een in den grond geplante stok opgehangen. Daarop volgt dan weer een gezamenlijke maaltijd in het dorp. Soms ook brengt hij de ziekte in een bakje van lontarblad naar de zee waar hij een en ander op het strand neerzet. Geen haar of draad uit de kleeding van de dorpingen gaat mede als plaatsvervanger van de bezitters.

Bij sawahwerk of bij eenigen arbeid van belang in het dorp moet de *manasongo* weer zijn diensten bewijzen. Hij moet dan aan de goden eten geven, opdat ze het gewas of het werk niet zullen bederven; hij moet om zegen vragen, opdat het geplante moge gedijen; en wanneer de regen op zich laat wachten, vraagt hij er om. Maar met de regeling van genoemde werkzaamheden heeft hij niet te maken.

De priester kan de menschen geen kwaad doen; dit zijn weer andere personen, die zich met *doti*, geheime vergiften, met weerwolverij en hekserij (*matalani*) bezig houden. De *manasongo* verstaat de kunst niet om de ziel terug te roepen, wanneer deze den nog levenden mensch heeft verlaten. In het algemeen heeft de Rote-

nees weinig begrip van de ziel of de levenskracht als zelfstandig wezen gedacht, die tijdens zijn aardisch bestaan in hem woont.

Er zijn ook menschen die zeggen geesten te zien, die de menschen belagen. Zij verstaan de kunst die geesten weg te jagen. Zulke lieden heeten *manalosi* of *lada*. Dezen worden vaak bij krankten geroepen om hen te behandelen.

In den tijd toen de Roteneezen nog oorlog met elkaar voerden, waren zij ook gewend om de hoofden van de verslagen vijanden mee te nemen. Maar zij hechtten daaraan niet de minste animistische beteekenis. Vandaar dat men voor het bouwen van een groot huis, bij gelegenheid van het overlijden van een radja, geen hoofden ging halen.

Wanneer ten gevolge van de eene of andere twist een oorlog was uitgebroken, werd besloten tegen den vijand op te trekken. Voordat men vertrok werd een hond geslacht, waarvan het vleesch onder de tochtgenooten werd verdeeld, en dat alleen gegeten werd met de bedoeling om even dapper te worden als een hond gewoonlijk is. Gedurende den nacht gingen twee of drie mannen in alle stilte naar het vijandelijk dorp, dat gewoonlijk niet ver van de eigen woonplaats verwijderd lag. Zij haalden daar wat aarde vandaan, en brachten die in de *oema nitoe*, het geestenhuis, dat in elk dorp gevonden werd, en waarover boven reeds gesproken is. Dit aanbrenge van aarde uit het vijandelijk dorp heette: „de ziel van het dorp halen”, want met die aarde meende men macht over den vijand gekregen te hebben.

Wanneer tegen het aanbreken van den dag de troep optrok, stoorde men zich niet aan de kreten van vogels. Het vogelgeschreeuw speelt een zeer geringe rol bij de Roteneezen. Den uil geeft men wel den naam van „spook”, en een anderen vogel betitelt men met *pontianak*, of kraamvrouwenspook, maar de kreten dezer dieren zeggen niets anders, dan dat zulk een kwade geest in

aantocht is. Ook zegt hen de *doa*, een vogel die alleen in den regentijd zijn geroep laat hooren, dat er oorlog zal komen, wanneer men zijn kreten in den drogen moeson verneemt; overigens hecht men niet de minste beteekenis aan vogelgeluiden. Zelfs een ontmoeting met een slang of varken zal niemand van zijn voornemen doen afzien. Alleen wanneer een der tochtgenooten zijn voet stoot, of zich genoodzaakt voelt gedurende den marsch te urineeren, keert men maar liever voorloopig naar huis terug.

Terwijl de mannen op weg zijn, moet in de *oemanitoe* een vrouw voortdurend de wacht houden bij een pot, die steeds vol water moet zijn, opdat ook de harten der strijders „vol”, d.i. onversaagd zullen wezen. Zij mag geen oogenblik slapen gedurende de afwezigheid der bende. De plek waar die vrouw zit, heet *kapalooek*, „karbouwenhuid”, maar dit mag evengoed een plank of een matje zijn. Daarom is de titel van deze vrouw *manamangatoek kapalooek*, „die op de karbouwenhuid zit”. Wanneer zij zich een oogenblik moet verwijderen, moet een ander zoolang hare plaats komen innemen.

Maar ook de echtgenoot van iederen strijder moet zich gedurende de afwezigheid van haar man zeer in acht nemen: zij mag niet werken; alleen mag zij haar voedsel koken en eten; een pot vol water moet steeds in huis aanwezig zijn; het vuur mag ze niet uit laten gaan; ze mag ook niet slapen, geen mat oprollen, en vooral niets uit huis aan anderen afgeven.

Zoolang het oorlog is, en de man zijn oorlogsuitrusting niet heeft afgelegd, mag hij alleen op het voorportaal van zijn woning komen, maar niet naar binnen gaan. Zijn vrouw mag hem de sirih-pinang niet aanbieden, maar zij zet deze eenvoudig op het voorportaal neer, waar de man zichzelf kan bedienen. Al deze voorschriften sluiten reeds op zichzelf alle mogelijkheid voor huwelijksgeenschap tusschen de echtelieden uit. Het komt wel

voor, dat de moeder al deze voorzorgsmaatregelen in acht neemt in de plaats van de echtgenoot.

Hij die een vijand gedood had, mocht hem het hoofd niet afslaan, maar hij moest dit werk overlaten aan een *manafetoe na'oe*,³¹⁾ een soort van voorvechters, menschen, die zulk werk al meer bij de hand hadden gehad. In ieder dorp waren twee of drie van hen aanwezig. Alleen wanneer geen van deze personen in de buurt was, mocht een ander het hoofd van den romp scheiden. Hij, die een vijand had gedood, kreeg den naam van *palane* „held”; hij was vrijgesteld van alle diensten voor den radja en het dorp. Deze *palane* droegen geen uiterlijke kenteekenen van hun dapperheid.

Wanneer het bericht was gekomen, dat de terugkeerende dapperen in aantocht waren, gingen de vrouwen hun buiten de kampong tegemoet. Het hoofd, dat aan het haar gedragen werd, werd onder veel gejoel en gejuich en het aanheffen van den krijgskreet (*eki* of *lasanggati*) met water begoten. Het werd verder in een voor dat doel opgeslagen hutje gebracht, en daar opgehangen. De voorvechters namen er de punt van de tong en een deel van de hersens van, om die in gedroogden staat of vermengd met iets anders te eten. Het hoofd liet men hangen tot alle vleeschdeelen vergaan waren, en het skelet alleen was overgebleven; dit bracht men dan naar een spelonk, waarin het werd weggegooid.

De strijders hadden geen formaliteiten te ondergaan, wanneer zij in hun dorp waren teruggekeerd. Zij gingen dadelijk in hun huis, en legden er hun oorlogskleeding af, waarna zij dadelijk hun gewone leven konden voortzetten.

Wanneer een der uitgetrokken mannen gesneuveld was, nam men zijn lijk mee naar huis; het werd daar buiten de kampong in gestrekte houding begraven, maar zonder kist; geenerlei formaliteit werd bij dit begraven in acht genomen, en geen dier werd er bij geslacht. Meermalen werd het graf van zoo iemand niet met steenen opge-

bouwd. Op deze wijze handelt men ook met de lijken van personen, die door een ongeluk om het leven zijn gekomen. Wichelen om te zien of men spoedig voor den gesneuvelde wraak zou kunnen nemen, werd niet gedaan.

Wanneer bij de eene partij twee of drie dooden waren gevallen, werd men bang. Men zond dan eenige lieden van daar naar een anderen radja, die eenzijdig was gebleven, met het verzoek vrede te maken. Was een kampong ingenomen en verbrand, dan sloot dit feit in zich, dat de tegenpartij overwonnen was, en de oorlog was daarmee geëindigd. De partij die de nederlaag had geleden, had geen oorlogsschatting of boete te betalen, daar de overwinnaars gewoonlijk zichzelf reeds schadeloos hadden gesteld door plundering.

Van een steencultus merkt men op Rote weinig. Offersteenen, zooals op Timor en Soemba gebruikelijk zijn, vindt men er niet. Alleen op het jaarlijksche plantfeest (*hoes*) moet een steen zijn, die telkenjare weer voor hetzelfde doel gebruikt wordt, zooals wij boven hebben gezien bij de gebruiken in verband met den landbouw.

Wel zijn er op Rote verschillende steenen, waaraan eenig verhaal verbonden is. Zoo vindt men op eenige plaatsen (te Beloe Baa, Lekenoe, Oë paoe, Ringgoe, Landoe, Lole, Keka) steenen, waarin men een vaartuig ziet, waarom ze *batoe kofa* (*kofa*, soms als *kopa* uitgesproken, is prauw) heeten. Deze steenen worden in verband gebracht met het op Rote bestaande zondvloedverhaal. In dat vaartuig redde zich bij den watervloed Ledo's zoon: Loe Ledo (*loe* = ster, *ledo* = zon) met vrouw en kinderen. De prauw strandde, en veranderde toen met alle opvarenden in steen. De steen te Lole heet Mabatoen; het is het schip geweest van een man die Maboela heette; de prauw strandde, en veranderde met den schipper in steen.

Te Beloe Baa is een steen, waarvan men vertelt, dat deze een vrouw is geweest, Lopolei genaamd. Deze vrouw kwam met haar man een bezoek aan dit dorp brengen, maar zij bedreef overspel. Toen sloeg haar man haar, en

gelastte haar op die plek te blijven, waarop zij in steen veranderde. Als men voorbij die plek gaat, is men bevreesd, en aan ieder kind wordt ingeprent daar in de buurt niet te praten of te spuwen, omdat het anders ziek zal worden.

Het merkwaardigste ten opzichte van steenen is Termanoe. Bij dat dorp vindt men twee steenen in zee, waarvan verteld wordt, dat het man en vrouw zijn. De man Soe'a lai en de vrouw Batoe hoen. Volgens de overlevering zijn die twee steenen van Amarassi op Timor gekomen. Op hunne reis langs de kusten van Timor hielden ze bij iedere plaats stil, en daar waar men hun eerbewees, bleven ze een poos liggen. Zoo waren ze ook een poos te Beloe Baa. Toen gingen ze tusschen Rote en Landoe door, en het land werd daardoor in tweeën gescheiden, want vroeger waren deze twee eilanden een, maar de steenen hebben ze gescheiden. Ze reisden verder naar Termanoe, en daar gevoelden ze zich zoo op hun gemak, dat ze daar bleven.

Aan den voet van deze steenen groeit een dadap-boom (Rot. *delas*). Wanneer in den ouden tijd Termanoe in oorlog was, ging de priester (*manasongo*) naar dien boom, en vroeg hem om regen en storm, en deze twee vernietigden dan het dorp en de prauwen van den vijand. Wanneer een tak van den boom afbrak, wist men dat er zwaar weer zou komen.

Bij Termanoe is nog een steen, die den vorm heeft van een krokodil en daarom Batoe foë wordt genoemd. Deze steen, vertelt men, was vroeger een vrouw, Kene of Kowama genaamd. Deze was een afstammeling van krokodillen, en zij zou de kunst van het ikatten bij het weven op Rote hebben gebracht. Toen zij uit de zee opkwam, was zij uitgedoscht met allerlei bloemen, en ze kwam op het land om een man te zoeken. Alle dorpen op Rote bezocht ze, maar nergens was het haar naar den zin, totdat ze te Termanoe kwam. Hier vond zij een man die haar beviel. Ze trouwde hem dan ook, en bleef

in dit dorp wonen. De andere vrouwen keken haar de mooie schilderingen op haar lichaam af, en brachten die op het doek over. Zoo werd Termanoe een drukke plaats, want velen kwamen de ikat-kunst bij Kene leeren. En toen men alles goed van haar had geleerd, doodde men haar.

Aangaande de komst van het ijzer op Rote bestaat geen verhaal. Alleen vertelt men hoe alle ijzer over het land verdeeld werd. Daarbij kreeg Rote een bijl en een hakmes, zoodat de lieden hier landbouwers zijn geworden. Die van het eiland Ndau kregen een hamer en een aanbeeld, en daarom zijn zij goudsmiden geworden. De Roteneezen zeggen, dat de lieden van Ndau van Savoe afkomstig zijn.

Ten slotte nog iets over slangen. Van een slangenvereering merkt men niets op Rote. Het eenige verband tusschen slangen en geesten wordt gevonden bij de *kai sao bali* of *menge nggoak* (*nggoak*, „dom, stom, dwaas”). Dit is een kleine zwarte slang, die zich dikwijls in de huizen ophoudt, en daarom wordt hij beschouwd als een afgezant van de *nitoe* of zielen van afgestorvenen. Men doet deze diertjes nooit eenig leed. Wanneer ze iemand bijten, is dit een bewijs, dat die persoon iets verkeerd heeft gedaan. Hij moet zijn zonde dan bekennen, waarop iemand komt, die hem „koud” maakt, het zondige van hem afneemt. Men beweert, dat soms iemand aan de beet van zulk een slang sterft, en dan wordt dit aangemerkt als een bewijs, dat het kwaad dat hij gedaan heeft, te groot was om van hem te kunnen worden afgenomen.

Men gelooft dat slangen en sprinkhanen niet sterven (als men ze tenminste niet doodt) omdat ze vervellen. Dit wordt *losi lama* (*lama* = sprinkhaan), of *oloe menge* (*menge* = slang) genoemd.

Als een slang op een erf of in huis komt, zal daar iemand sterven. Als men voor een zieke geneeskrachtige

kruiden zoekt, en een slang gaat van Noord naar Zuid, of van Oost naar West, dan moet de zieke voor wien men er op uit is gegaan, sterven. Beweegt de slang zich in tegengestelde richting voort, dan zal de kranke herstellen. Gaat men op reis om handel te drijven of op andere wijze eenig voordeel te zoeken, en kruist een slang den weg, dan zal men geen geluk hebben bij zijn onderneming.

De python, *lolo mene* of *menge madoelak*, „gebloemde slang”, wordt niet met onderscheiding behandeld. Als men er den durf voor heeft, mag men haar doden. Haar vleesch wordt niet gegeten, omdat men er een afkeer van heeft. Als men toevallig een nieuwe slimoet aan heeft, en op den weg een paar copuleerende slangen aantreft moet men dadelijk dit kleedingstuk over die dieren uitspreiden. Als men dan over een poos op die plek weerkomt, zal men er een bezoarsteen onder vinden, die den bezitter veel geluk aanbrengt.

AANTEEKENINGEN.

Met de hulp van Dr. N. Adriani kan ik de volgende taalkundige aantekeningen aan het vorenstaande opstel toevoegen; een en ander is ontleend aan het Roteneesch Woordenboek van Dr. Jonker.

1) Jonker noemt 9 dialecten en acht het Roteneesch het naast verwant aan het Timoreesch. Het was ook hem bekend dat de Roteneezen beweren van Seran afkomstig te zijn, maar Seran is een zeer veeltalig eiland (men beweert, dat er 35 talen worden gesproken); Seransche talen die dicht bij het Roteneesch zouden staan, zijn niet bekend. De Roteneesche groep in haar geheel is het naast met de Sawoe'sch-Soemba'sch-Bimaneesche groep verwant.

2) *Sela soele*, bij Jonker zijn deze woorden niet te vinden.

3) *Bobongi*, van den stam *bongi*, baren. *Leo*, ook „wonen, bewonen”.

4) *Ba'i* staat voor *baki*, en is verwant met Mal. *laki*, Jav. *kaki*, Bare'e *ngkai*, enz.

5) *Manafeu*. Jonker geeft op, dat *feu* wrschl. identisch is met *beuk*, nieuw.

6) *Kela*, identisch met Bare'e *era*.

7) *Sau*. Jonker geeft op *sao*, „echtgenoot”.

8) *Pala*: Jonker geeft op „mede-vrouw”, en stief- (in de bekende verbindingen).

9) *Sau toeti kalike*; de twee laatste woorden beteekenen: „de buikbanden aaneenlasschen”, d. i. over en weer trouwen van twee families.

10) *Lamatoea*; hier is *la* een beleefdheidsvoorvoegsel en *matoea* is van den stam, *toea*, id. met Mal. *toea*, *matoea*, „groot, aanzienlijk”. *Lamatoea* is „heer”.

11) *Kasoesoengoe* (stam *soengoe*, „slapen”) = doen slapen (met elkaar).

12) *Songo loak*, van *songo*, „offeren”, en *loak*, „kamer, vertrek, dus: „offeren aan het (slaap-) vertrek”.

13) *Manasongo*, „offeraar”.

14) *Kada* is het gewone woord voor „snijden, doorsnijden”.

15) *Kabi* is het gewone woord voor „klemmen, knijpen”.

16) *Napotik* beteekent eigenlijk „hulsel, ompaksel”, en duidt

oorspr. de doeken aan, waarin de overledene werd gewikkeld.

17) *Mete*, „zien naar, in 't oog houden”.

18) *Finak*, „splitsen, scheiden, losmaken”.

19) *Nggala-nggitik* is een plant; er is ook een soort rijst die *hade nggala-nggitik* heet. De Clercq geeft onder No. 2353 *Uncuna pruriens*, Mol. Mal. *kouara-gatal*, op, „klimplant met peulen, welker haartjes jeuk veroorzaken”. Op Sumatra wordt deze plant opgehangen in de tuinen, om het gewas tegen dieren te beschermen. In het Bataksch heet deze plant *kalakatai*, in het Roteneesch dialect van Ranggou heet zij *kalakiti*. Het zal dus ook wel oorspronkelijk de bedoeling der Roteneezen zijn geweest om het kind onder bescherming dezer jeukplant te stellen.

20) Jonker geeft op *niti moela*, „allerlei duivels, geesten”. Hij houdt dit *moela* afzonderlijk, en geeft ook nog een *moela-moela*, „overal rondzoeken”. Een Maleisch *moela* geeft hij niet op, wel den vorm *moelai*.

21) *Lakamola*. Jonker heeft het volgende: *Lakimola*, een berg, die bij den zondvloed niet door het water bedekt werd, en waaraan geofferd wordt om een goeden oogst te verkrijgen. *Lakimola ana-n sio*, de negen gewassen, die de mensch van de *Lakimola* heeft verkregen om ze te verbouwen. (*mola*, vgl. Bare'e *mocja*, elders *moela*, „planten”.)

22) *Poeni*, „nok van het huis dekken”.

23) *Lini-do*; *lini*, „koud”, *do*, „blad”.

24) *Mane toea*, „groote vorst; *lioen*, „zee”. Jonker noemt ook: *Mane toea lain* „de groote heer daarboven”.

25) *Pasak dale*; *pasak* is de Roteneesche vorm van 't Mal. *pasar*; *dale* is òf „binnen”, òf „zich vermaken”.

26) *Oema hanas* of *oema loelik*; Jonker geeft *oema hanas*, Mal. enz. *panas*; ook *loelik*, „pemali”, beteekent oorspronkelijk „heet”, evenals trouwens *pali*, de stam van *pemali*, *kapali*, enz.

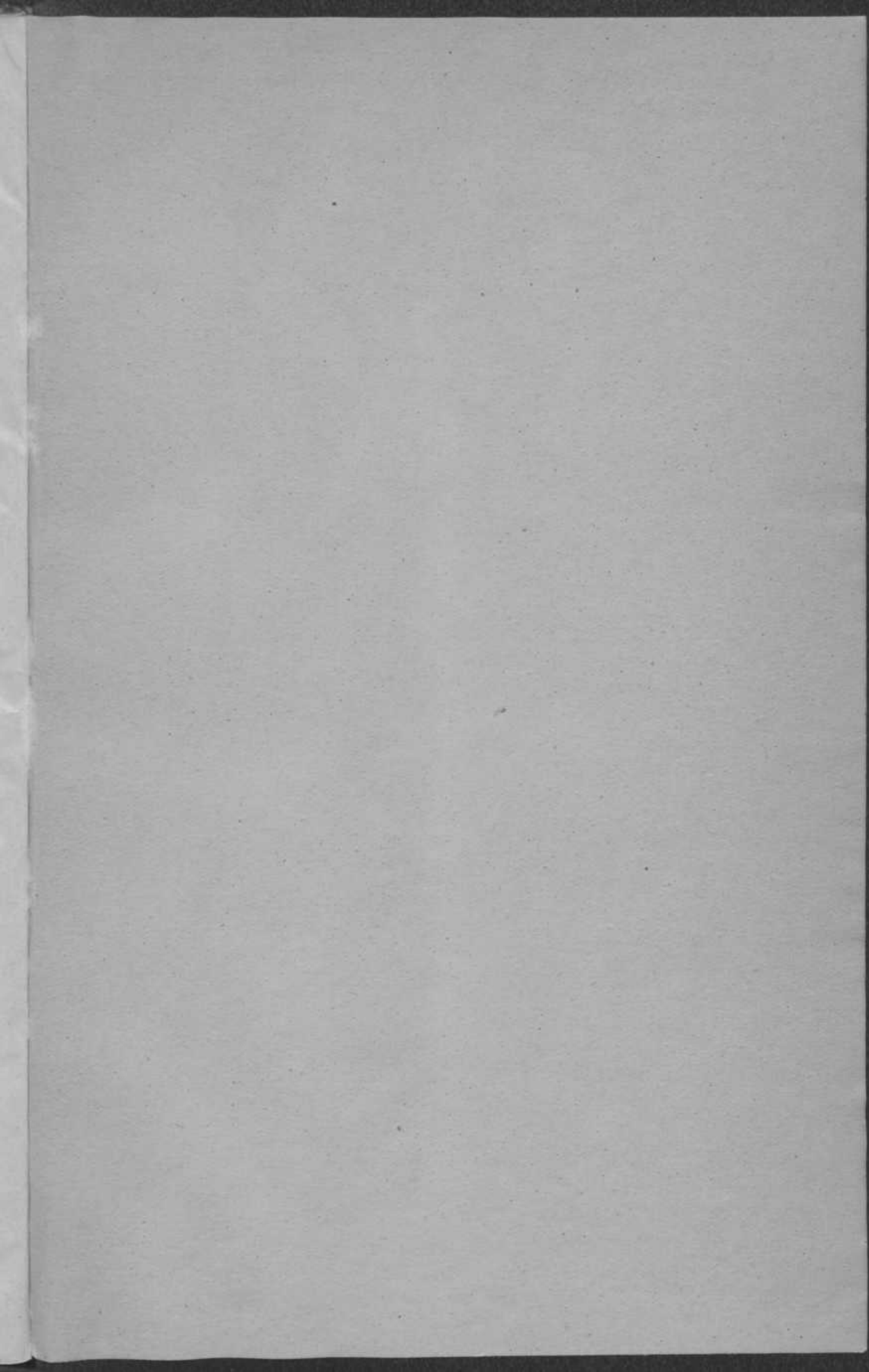
27) *Hoes*. Van dit feest zegt Jonker, dat het gevierd wordt van ongeveer eerste kwartier tot volle maan. Ook geeft hij op „de met stenen afgeperkte ruimte, waar de *hoes* gevierd wordt”, en „een puntige paal, waarop jonge kokosnoten gestoken worden, welke na het *hoes*-feest afgehouden worden”.

28) De *kainoenak* is de *Cordia Mijxa*, de Clercq 879, Minah. t. *kanonang*, Jav. *kendal*, Bare'e *tamampapoe*, Mol. Mal. *teo-teo*.

29) *Boeta* wordt door Jonker niet opgegeven. Indien het identisch is met Jav. *boeta*, dan moet het overgenomen zijn, want het Jav. woord stamt uit het Sanskrit.

30) *Fetoe* en *natasa* noemt Jonker als synoniemen, „voor het laatst schoonmaken”. *Tasa* bet. „gaar maken”.

31) *Manafetoe na'oe*, „die tegen het gras stoot”.

2380394

